
החינוך העל יסודי הפורמלי בישראל

בתקופת המלחמה

אוקטובר-דצמבר 2023

עבור קרן טראמפ לחינוך

עריכה: אורן מג'ר

תחקיר וכתובה: אורן מג'ר, רקפת הימן זהבי

עריכה לשונית: טל גנני

תוכן עניינים

4	הקדמה
6	סיכום מנהלים
10	פרק א: שאון מלחמה – הצצה ליומן מערכת החינוך
10	שבוע ראשון למלחמה: הלם והתארגנות
12	זרקור על: כמה תלמידים התפנו מבתיהם?
13	השבוע השני: חוזרים ללמוד בזום?
16	זרקור על: פערי המיגון בבתי הספר
18	השבוע השלישי: שגרה דרוכה
21	פרק ב: למידה במרכזי המפונים
22	העיר אילת
23	משמרת שנייה ללימודים
24	הקמת מנהלת חינוך
26	הפדגוגיה: מודל יה"ל
27	בית הספר של קריית שמונה
29	בית הספר של אשכול
30	אוהל הפעילות לנוער באנו לחבק
32	ים המלח (מועצה מקומית תמר)
33	הקמת מרחבי הלמידה
35	הקמת בתי ספר
35	זרקור על: שכבת י"ב בית ספר נופי הבשור – מועצה אזורית אשכול
37	בית הספר של תלמידי שדרות בים המלח
38	זרקור על: "בית הספר של החלומות" - מושב יבול
41	פרק ג: מודלים של קליטה בערים גדולות וברשויות נוספות
41	תל אביב

42	המענים החינוכיים
44	ירושלים
44	הלמידה בבתי המלון
46	שילוב התלמידים בבתי הספר בעיר
47	הקמת בתי ספר ייעודיים
48	זרקור על: הקמת בית הספר קדם (בניין הספרייה הלאומית הישנה)
52	מודלים של קליטה ברשויות קטנות
52	מועצה אזורית מטה יהודה – תיכון הרטוב
53	רשת דרור בתי חינוך - התיכון חברתי מצפה רמון
54	מועצה אזורית רמת הנגב - תיכון רמת הנגב
56	פרק ד: מבט על הפדגוגיה
56	למידה משולבת דיגיטל: מרחוק ומקרב
59	מערכת שעות גמישה
60	חוסן נפשי לפני לימודים
62	הפערים מתרחבים
63	סיכום
65	מקורות

הקדמה

האירועים הקשים של "השבת השחורה" ב-7 באוקטובר 2023 הם טראומה לאומית שלדאבון הלב עודנה נמשכת. בעקבות אותם אירועים עזבו עשרות אלפי תושבים את בתם ביישובי מערב וצפון הנגב ופרצה מלחמה. בשל חשש מהתפשטות מעשי האיבה גם אל גבולה הצפוני של ישראל, ותחת ירי בלתי פוסק, החלו מתפנים מבתייהם זמן קצר לאחר מכן גם עשרות אלפי תושבי יישובי קו העימות הצפוני. בסך הכל עקרו בשיאו של המשבר כ-250 אלף תושבים מ-93 יישובים, והם התפזרו במאות מלונות ואכסניות, אצל בני משפחה וחברים, ובדיר ארעי. בשאר חלקי המדינה היו האזרחים נתונים תחת תקפות טילים שלוו באזעקות תכופות, ושגרת החיים הכללית הוחלפה במצב חירום.

אירועים כאוטיים אלו יצרו שיבוש עצום במערכת החינוך, והיא נאלצה באחת להתמודד עם עשרות אנשי הוראה ותלמידים הרוגים וחטופים ועם יותר מ-40 אלף תלמידים ואלפי אנשי צוות עקורים. בד בבד, הלמידה הפיזית בבתי הספר השתבשה בדרגות שונות בכל הארץ, ומערכת החינוך עברה ללמידה מרחוק למשך כמה שבועות, בזמן שהיא חסרה 184 מנהלים ויותר מ-3,000 מורים שגויסו למילואים, ונאלצת להתמודד עם שכול, טראומה משנית ואובדן קשב חינוכי. מנכ"ל משרד החינוך מאיר שמעוני ביטא זאת כך: "מערכת החינוך נמצאת באחת התקופות המורכבות שהיו אי פעם בכל ההיבטים: פדגוגיה, חינוך, טכנולוגיה, כוח אדם ותשתיות פיזיות".

לבקשת קרן טראמפ לחינוך תיעדנו את אשר אירע במערכת החינוך (העל יסודית) משמחת תורה ועד מעט לאחר חג החנוכה שחל בדצמבר. התיעוד התבסס על שיחות עם מגוון רחב של אנשי חינוך, ובהם מתנדבים שהקימו בתי ספר ארעיים, מנהלי בתי ספר ומורים, מנהלי מחלקות ואגפי חינוך, רכזי מקצוע ואנשי המגזר השלישי. כמו כן, נעזרנו בפרסומים רשמיים של משרדי הממשלה והכנסת ובמצגות שהוכנו על ידי גורמים בשטח, צפינו בוויביונים ובסרטונים ברשתות החברתיות ונעזרנו בכתבות שפורסמו בכלי התקשורת.

בשל ההיקף הגדול של השיבוש ניסינו להציג את סיפורה של מערכת החינוך במלחמה באמצעות אירועים שזיהינו כמשמעותיים או מייצגים, והתוצאה היא מסמך שכולל כמה צירים מצטלבים. בפרק א' ביקשנו לספר את הסיפור כולו בתמצית ובאופן כרונולוגי, במטרה להתוות מסגרת כללית לדיון – בעיקר לנוכח הנטייה לשכוח את סדר הדברים עם הזמן. פרקים ב' ו-ג' עוסקים בלמידה במרכזי המפונים, שבהם התרחשה הדרמה העיקרית. בשל מגבלות המקום והזמן התמקדנו במרכזי הלמידה שהוקמו יש מאין בים המלח, בתל אביב, בירושלים ובכמה מקומות נוספים. בפרק ד', שנושא "מבט על פדגוגיה", עסקנו בשאלה כיצד למידה התאפשרה בתנאים הקשים שנוצרו, ובדקנו את מידת

הצלחתה בהכנת התלמידים לבגרות באמצעות למידה משולבת דיגיטל, מערכת שעות גמישה וכך הלאה. לאורך התיעוד שילבנו סיפורים על אודות אנשים, בתי ספר ומתנדבים אשר מדגימים היבטים מסוימים של מערכת החינוך בעת הזו. לאורך המסמך שיבצנו קטעים בשם "זרקור על", שנועדו להדגים סוגיות כלליות שונות כמו שאלת המיגון באמצעות מקרי בוחן מייצגים. עם זאת, יש להביא בחשבון כי לכל סיפור שהוצג כאן יש היבטים רבים נוספים, ובשל קוצר היריעה אלומת הפנס שלנו מאירה רק חלק מצדדיו.

הערה לקוראות ולקוראים: מאחר ומערכת החינוך כוללת נשים וגברים – מחנכות ומחנכים, מורים ומורות, מנהלות ומנהלי אגפים ומחלקות חינוך, תלמידים ותלמידות – בחרנו לנקוט לשון מעורבת ולהשתמש לסירוגין במונחים "מורות", "מורים" וכן הלאה. חשנו כי שימוש בלשון זכר או נקבה יהיה מצמצם וחסר בהקשר זה. מטבע הדברים, חלק מהמראיינים ביקשו לשמור על עילום שם ותפקיד, וכיבדנו זאת.

מערכת החינוך יקרה מפז. היא התגלתה במשבר זה בשיא כוחה ובשיא פגיעותה, ואנשיה התגלו בשיא גבורתם – וגם בקריסתם ובקוצר ידם. לכבודם ניסינו לתעד בצורה ראויה וברורה את הדברים, תוך עמידה במגבלות המתבקשות מתיעוד זה. לא כל המראיינים והסיפורים ששמענו מצאו את דרכם למסמך זה, אולם אנו בטוחים שסיפוריהם מהדהדים – וימשיכו להדהד – במקומות אחרים.

אורן מג'ר, רקפת הימן זהבי

מרץ 2024

סיכום מנהלים

בתיעוד זה, שנכתב לבקשת קרן טראמפ לחינוך, מובאת סקירה של מה שאפשר להגדיר כחלקו הראשון של השיבוש במערכת החינוך העל יסודית, אשר החל יום למחרת שמחת תורה (יום ראשון, 8 באוקטובר) ונמשך עד חנוכה (שהחל ב-7 בדצמבר), או לכל היותר עד סוף דצמבר (2023). בתיעוד נמצא שבתקופה זו נוצרו שתי מערכות חינוך מקבילות באיכות שונה. עבור התלמידים המפונים, שגרת "בית הספר" החדשה כללה על פי רוב יום לימודים של שלוש או ארבע שעות, שהתקיים באופן מאולתר בלובי המלון או בבית ספר זמני במוזיאון, בניין ריק במכללה או על הדשא באכסניה וכו' – ומחציתו עסקה בחיזוק החוסן ובשעות הפגה. חוויית הלימודים שלהם נפרשה לאורך היום, במגוון שיטות ומצבים: מורה מתנדב שמלמד אחר הצהריים קבוצה קטנה במרחב למידה במלון; תלמיד שמתחבר בבוקר לשיעור זום עם המחנכת ועם תלמידי הכיתה המקורית, שמפוזרים בין עשרות מתקני קליטה; תלמידים הלומדים בקבוצה קטנה עם מורה מחליף באמצעות פלטפורמת דיגיטלית ובוואטסאפ; יום מרוכז שהועבר פיזית על ידי מורה מקצועי לכלל השכבה שהוסעה במיוחד לאילת, וכן הלאה.

לא פעם תלמידים מפונים הגיעו לכיתה ששילבה יחדיו תלמידי חינוך מיוחד, תלמידים רגילים, תלמידים מחוננים ותלמידים עם בעיות התנהגות – כל אלה בניצוחה של מחנכת זמנית, שבעצמה פונתה מהבית, ובהסתמך על מורים מקצועיים שמלמדים מקצוע שאינם מומחים בו. לא פלא שתלמידים בעלי יכולת למידה וגיבוי הורי, שנמצאה להם פינה שקטה ללמידה, העדיפו ללמוד בכוחות עצמם תוך שימוש בפלטפורמות השונות, אם בכלל. אמנם, עבור רוב התלמידים המפונים נוצרה שגרה כלשהי של למידה, אך שיעורי הנוכחות בכיתה היו נמוכים מאוד, במיוחד בכיתות הגבוהות, ורבים פשוט "נעלמו" מהמערכת.

עבור שאר התלמידים ברוב רחבי ישראל, הלימודים הופסקו למשך מספר ימים, ולאחר מכן חודשו בלמידה מרחוק. כאשר חודשו, השיעורים הוקדשו בעיקר לתמיכה וסיוע רגשי, עם מעט מאוד לימודים אם בכלל. המורים, בעצמם נסערים ומבולבלים, נדרשו לתעצומות נפש יוצאות דופן כדי לתמוך בתלמידים. החל מהשבוע השלישי ואילך ברוב בתי הספר הצליחו לייצב שגרה של למידה היברידית – למידה פיזית לסירוגין, יום או יומיים בשבוע מבית הספר או ימי התנדבות בחקלאות, ובשאר הזמן בלמידה מרחוק, בהיקף מצומצם של שעות. חדר המורים הרגיש ריק יותר, שכן מנהלים ומורים רבים (נדמה שהדבר בלט מאוד בפריפריה ובמוסדות לימוד דתיים) גויסו למילואים. רכזי המערכת קיצרו שיעורים, דיללו שעות מקצועיות, נעזרו במורים מחליפים מרחוק וניסו לסגור פערים. ככל שהשבועות עברו, כך

חזרו לשגרה חלקים נוספים במערכת החינוך, ולמעשה עד חג החנוכה כבר נדלק האור מחדש בכל הכיתות המקוריות ברוב האזורים בארץ. התלמידים חזרו ללמוד במגמות שבחרו, בדרך כלל עם המורים שהכירו או עם ממלאי מקום, ועמדו לרשותם המעבדות ושאר מתקני בית הספר, הם קיבלו תגבורים והחלו לסגור את הפערים, אם בכלל נוצרו.

אבל אצל התלמידים המפונים תום חופשת החנוכה הביא עמו צרות חדשות: האוניברסיטה והמכללות פתחו מחדש את השנה האקדמית וביקשו מבתי הספר של המפונים שהתמקמו בהם לחפש משכן חדש. גם המורים המתנדבים שעזבו הכל באוקטובר ובאו ללמד אותם במלונות חזרו בדצמבר לחייהם הקודמים – מי להרצות באקדמיה, מי להדריך מורים ומנהלים, מי לנהל תוכניות מצוינות וכו'. בעקבות זאת מסגרות זמניות שהוקמו התפרקו, והתלמידים נדרשו שוב להיקלט במוסדות אחרים. על הקושי הוסיפה העובדה שרבים מהמפונים המשיכו לנדוד בין מלונות ודירות, וחלקם לא חזרו למסגרת הלימודית הקודמת לאחר חופשת החג.

הפער בין תלמידי שתי מערכות החינוך שנוצר בתקופה זו הלך והתרחב, וככל שמצב החירום יימשך – הוא ילך ויתרחב. חלק מהתלמידים שנעקרו יפסידו את השנה, ובמקרה גרוע יותר, הם יסיימו את לימודיהם בלי תעודת בגרות או עם בגרות גרועה, ואולי גם ייפגע הפוטנציאל שלהם לקריירה אקדמית. אנשי חינוך מסוימים מרחיקים לכת עוד יותר, וחוששים מאובדן משמעות שיוביל לעזיבת הארץ או לניכור הולך וגובר כלפי המדינה.

מכאוס לשגרת חירום

ועדיין, התלמידים המפונים בישראל לא נשכחו, ונעשו מאמצים אדירים כדי שיקבלו מענה חינוכי כלשהו. הדבר קרה קודם כל בזכות תושייתם, רוח ההתנדבות, האתוס והידע המקצועי של אנשי החינוך בישראל. מורים בשנת שבתון, חוקרות באקדמיה, מנהלות בתי ספר בגמלאות, מדריכי מורים בכירים, מפקחות, מנהלי תוכניות מחוננים ועוד ועוד, עזבו את בתים כמעט בן לילה ויצאו להקים מסגרות חינוך מאולתרות ברחבי המדינה. הם חלקו חדר עם זרים בבית מלון צפוף במשך שבועות ארוכים כדי לנהל בית ספר זמני או ללמד תלמידים מפונים 5 יחידות מתמטיקה. היו מי שנסעו עשרות ומאות קילומטרים מדי יום כדי להגיע לכיתה מאולתרת שחסר לה מורה למדעים, או כדי לתרגל עם התלמידים שיחה באנגלית לבגרות. אחרים העבירו שיעורים מרחוק, בנו תוכניות פדגוגיות, שכפלו דפים וצילמו ניירות עבודה – וכל זאת כדי שהתלמידים בישראל לא יתנתקו לחלוטין מבית הספר ולא יפסידו את עתידם.

רבים מאלו שנרתמו למאמץ דיווחו כי זו הייתה התנסות קשה אך מרתקת עבורם, שבתוך הכאוס הם גילו מרחב פעולה מסעיר. בהיעדר נהלים כתובים, פיקוח צמוד אבל עם מתנדבים איכותיים, צורך בוער, כשירותם זמן ומקום פיזי הם יצרו בתי ספר, מסגרות חינוך וקבוצות למידה פרטניות. חלקם הקימו בתי ספר "חלום" ששילבו אלמנטים פדגוגיים היישר מהספרות שכללו רצף חינוכי מבוקר עד ערב ולמידה החוקרת את האזור, ואחרים התמקדו בהקמת מסגרות בפורמט המסורתי של מורה-לוח-תלמיד, משום שסברו שזה מה שהתלמידים נזקקו לו כדי לשמור על קשר עם תוכנית הלימודים של הכיתה. בעוד מסגרות מסוימות עסקו בהכלה, מענה רגשי והפגה, במקומות אחרים התמקדו בלמידה כמנוע המעניק משמעות. וגם זה קרה: חלק מהתלמידים המפונים זכו למורים ברמה גבוהה ביותר, שקידמו אותם בצורה משמעותית בחומר, מעבר למה שהיו זוכים לו בכיתת המקור, והם התנסו בחוויות למידה שפתחו להם אופק חדש.

תהליכים פדגוגיים הואצו גם בחלקים נוספים של מערכת החינוך. למידה משולבת דיגיטל, ששוכללה בזכות הניסיון שנרכש בתקופת הקורונה, סיפקה מענה למפונים, אבל היא סייעה גם לבתי ספר שחסרו בהם מורים (עקב גיוס למילואים למשל) לשמור על רצף לימודי. מורים רבים נרתמו ללמד מרחוק תלמידים אנונימיים ועשו זאת בהצלחה מפתיעה. היו בהם שהעבירו בזמנם הפנוי הדרכות בזום לעמיתיהם בנושא שימוש אפקטיבי בכלים הדיגיטליים שלרשותם. חשוב לומר כי המורים עמדו בקו הראשון, בחזית המאמץ לשמור על שגרה: הם הכילו ותמכו, פתחו את לבם לתלמידים וקיימו איתם שיחות על המצב בהיותם בסערת רגשות בעצמם. הם ידעו להקשיב לתלמידים ולהבין מתי יש נכון לעשות הפוגה משיחות "על המצב" ולשקוע דווקא באנטיגונה ובריבזום.

מהתיעוד עלה כי בתי הספר הפכו, או חזרו להיות, עוגן חברתי שנדרש לספק תשובות ופתרונות גם בתחומים שחרגו מהלימודים עצמם. המנהלים, שרבים מהם התגלו כמנהיגים של ממש, קיבלו אוטונומיה אך גם אחריות ונדרשו לקבל החלטות מורכבות תחת אי ודאות ולחץ. הם תמכו רגשית בצוותים החינוכיים, תמרו בתוך מערכת שעות בהתאם ליכולת המיגון של בתי הספר, התמודדו עם ההורים, פעלו להעלות את שיעור הנוכחות של התיכונים, שלחו את התלמידים להתנדב בחקלאות (לא בלי חשש) ושיבחו אותם על רוח ההתנדבות.

מתיעוד זה עלו תובנות הנוגעות לתפקוד הרשויות המקומיות המפונות והקולטות, כמו גם לתפקוד משרד החינוך. הרשויות המקומיות המפונות מצאו עצמן מתמודדות עם משבר חסר תקדים. הן התפרקו מייעודן בשגרה, ו-"פלטו" תלמידים לרשויות אחרות או למנהלות החינוך שהוקמו באילת וים המלח. בדרך כלל, מחלקות החינוך ברשויות "הפולטות" התקשו לספק נתונים, לעקוב אחר שיבוץ התלמידים שלהם ולוודא ביקור סדיר, לאחר שאלו התפזרו בין

עשרות ומאות אתרים שונים. הן גם התקשו לאתר חלק מהצוותים החינוכיים שלהם, מאחר והיו מורים ש'ירדו' ממצבת כוח האדם הזמינה לאחר שפנו מביתם (למרות שהמשיכו לקבל משכורת).

הרשויות הקולטות נתקלו במצב שלא היו מורגלות בו. אמנם כבר בשבת בבוקר הן נערכו בנוהל חירום בכל הקשור לתפקוד מערכת החינוך שלהן, אבל בדרך כלל הן לא צפו את גל המפונים שעומד להגיע אליהן ואת המענה החינוכי שהוא ידרוש מהן. בכל רשות נערכו בצורה שונה, בהתאם להבנת הרשות את צורכי המפונים ובתיאום עם הרשות "הפולטת". חלק קלטו את התלמידים במערכת החינוכית הקיימת או הקימו לצדה כיתות ייחודיות; לעתים הוקמו בתי ספר זמניים בשטחן, ולעתים הן רק סיפקו תגבור. ברוב המוסדות התקשו לעקוב אחר נוכחות התלמידים בשל קושי ביצירת קשר עם הרשות "הפולטת", ולנוכח הנדידה של המפונים בין יישובים ובתי ספר.

משרד החינוך התנייד בין שתי קצוות של אפקטיביות. שתי החלטות ממשלה הטילו עליו לדאוג להמשך שגרת הלימודים של התלמידים העקורים. מתיעוד זה עולה כי בקצה האחד, משרד החינוך על זרועותיו הרשמיות הצליח להתעשת, למנות אנשי מפתח לניהול מנהלות השטח, להקים בתי ספר זמניים (במהירות שיא) באתרי מפונים שונים, לגייס ולנייד כוח אדם ולממן יוזמות חינוכיות בזמן קצר. גם התשתית הדיגיטלית שהוקמה בשנים האחרונות והורחבה עם פרוץ המלחמה הייתה לעזר לנוכח המחסור במורים, והיא סייעה הן לתלמידים המפונים והן לתלמידים אחרים שנותרו ללא נגישות למורים מקצועיים.

בקצה השני של התפקוד, בלט בהיעדרו מאגר מידע בנוגע לתלמידים המפונים, שהיה מאפשר לרשויות הקולטות ולמנהלי בתי הספר הזמניים לפקח על התלמידים ולדעת אם הם מגיעים ללימודים – או לפחות מטופלים על ידי הגורמים הרלוונטיים – ולקבל מידע פדגוגי. בהקשר זה נציין גם כי משרד החינוך לא סיפק נתונים פומביים על הנוכחות בכיתות, והוא הסתפק במתן נתונים על שיעור הפתיחה של בתי ספר ברחבי הארץ. ניתן לטעון כי המשרד הפיק לקחים מתקופת הקורונה ולא ניסה לנהל את החינוך ברמת השלטון המקומי ולקבוע, למשל, מתי ואיך לפתוח את בתי הספר. עם זאת, ברשויות המקומיות טענו כי המשרד הגיב מאוחר מדי ולאט מדי בנוגע לקליטת תלמידים אצלן, ולמעשה הותיר להן להתמודד לבדן עם האתגר, על כל היבטיו. רק בהמשך הציע המשרד תמיכה מאוחרת ומוגבלת מאוד, למשל בתחום ההידרדרות הרגשית וההתנהגותית של התלמידים המפונים.

פרק א: שאון מלחמה – הצצה ליומן מערכת החינוך

"מערכת הביטחון האמיתית של מדינת ישראל היא מערכת החינוך".

חפצי זהר, מחזיקת תיק חינוך, באר שבע

בבוקר יום שבת, 7.10, שלח איתמר בנית, מנהל בית הספר הרטוב במועצה האזורית מטה יהודה, הודעת וואטסאפ לצוות הניהול של בית הספר. "אנחנו עדיין לא יודעים מה קורה, אבל ברור שכללי המשחק השתנו", כתב בנית. "היו מוכנים להיערך בהתאם". בערך באותו הזמן, בכפר הנוער רמות ים בשרון, קיימה מנהלת בית הספר אורה אלדרור שיחה עם מנהל הכפר והפנימייה. הם החליטו כי המחנכים יתחילו בבדיקה פרטנית בנוגע לשלום התלמידים שהיו בחופשה בבתייהם. במינהלי החינוך בתל אביב, באר שבע וירושלים ניהלו שיחות במטרה לגבש תמונת מצב. הנהלת רשת דרור בתי חינוך התכנסה לדיון חירום. באמצעות קרובת משפחה של אחד המשתתפים, המתגוררת בקיבוץ בארי, הם עודכנו בחומרת המצב ביישובי העוטף. רק בהמשך ייודע כמה תלמידים ואנשי חינוך נרצחו ונחטפו באותו יום.

עדיין באותו בוקר מר, שר הביטחון הכריז על "מצב מיוחד בעורף", שבמסגרתו מוטלות הגבלות על פעילות מערכת החינוך. מנהלי מחלקות החינוך ברשויות המקומיות בכל רחבי הארץ, בהיותם מתורגלים במצבי חירום, קיימו שיחות התייעצות קדחתניות בהשתתפות ראשי רשויות מקומיות, מנהלי בתי ספר, מנהלי מחוזות, מפקחות, אנשי רשתות החינוך ואנשי היקל"ר (יחידת קישור לרשות המקומית). פיקוד העורף הנחה לבטל את הלימודים הפיזיים באזורים רבים בארץ: עוטף עזה, מערב הנגב, מרכז הנגב, מערב לכיש, לכיש, שפלת יהודה, השפלה, ירקון, דן, שרון, שומרון וירושלים.

שבוע ראשון למלחמה: הלם והתארגנות

ביום ראשון, 8.10, פרסם שר החינוך הודעה ולפיה כלל מערכת החינוך תושבת עד ליום רביעי. לאנשי החינוך היה ברור כי לנוכח חומרת האירועים בדרום, הירי הרקטי הנרחב והחשש מפעולות טרור נוספות, הלימודים לא יחודשו בהקדם וכי עליהם להכין את המערכת ללמידה מרחוק, כמו בתקופת הקורונה. ברשויות המקומיות הוקמו חמ"לים,

ובמסגרת פעילותם הוקדש זמן רב גם לתחום החינוך. לצד השירות הפסיכולוגי החינוכי (השפ"ח) עסקו החמ"לים הללו בטיפול בנפגעים בקרב התלמידים, אנשי החינוך ובני משפחותיהם. בשל היקף הנפגעים הרב, אנשי חינוך בדרום השתתפו בנוהל "בשורה מרה" – עדכון משפחות על יקיריהן שנפלו.

במהלך היום קיימו מנהלי בתי ספר שיחות עם צוותי החינוך וביקשו מהמחנכים לעמוד בקשר עם התלמידים: "במוצאי שבת וביום ראשון דאגנו שהמחנכים יתקשרו אישית לכל הילדים ויבררו איפה הם ומה מצבם", מספר מאיר בן שימול, מנהל תיכון עתיד בבאר שבע. "כבר באותו ערב פנינו לתלמידים ולהורים בקבוצות הוואטסאפ, בהודעות ובשיחות טלפון, והצענו להם לשוחח עם היועצת ועם פסיכולוגית בית הספר. היה חשוב לנו ליצור תחושת מוגנות – שהתלמידים יידעו שיש להם כתובת ומעטפת".

לא פחות מהתלמידים, המנהלים הבינו כי עליהם לתמוך בצוותי החינוך כדי לוודא שלא יקרו. "במשך כל השבוע אני והסגנית שלי דיברנו כל יום כמעט עם כל הצוות בטלפון, וקיימנו מפגשי זום בצוותים קטנים כדי לנסות להבין מה נשמע באמת", נזכר שי שטרן, מנהל תיכון אוסטורבסקי ברעננה. "היו אנשים שהתפרקו, והערוצים שפתחנו היו הצלה מבחינתם. היה להם איפה לפרוק".

בינתיים, עשרות אלפי מפונים מיישובי העוטף שנמלטו מבתיים עם בגדיהם לגופם בלבד הגיעו לבתי מלון ואכסניות בים המלח, באילת ובמאות אתרים נוספים, והחלו להתמודד עם המצב החדש תחת אי־ודאות רבה. מאחר – והיו ביניהם אלפי תלמידים בכל הגילים, הממשלה הטילה על משרד החינוך לגבש פתרון חינוכי לתלמידים שנותרו ללא מסגרת, חלקם מצויים בטרומה קשה. ביום רביעי (11.10) הודיע משרד החינוך על הקמת מינהלת בראשות קרן רז נצר (לשעבר יו"ר המזכירות הפדגוגית), שתרכז עבור משפחות המפונים את הפתרונות הנדרשים להן, תדאג לקשר עם המשרדים הממשלתיים הנוספים ותספק לילדים מענה חינוכי, נפשי והפוגתי למשך שהותן במרכזי הקליטה והחירום. ביום חמישי הצטרפו לשהים במלונות ובאכסניות השונות תושבי שדרות, לאחר שפנו מבתיים תחת הפגזות כבדות וחשש מחדירת מחבלים. עיריית אילת פעלה נמרצות להקמת מסגרות ראשונות לילדים, ועד סוף השבוע החל לפעול בים המלח צוות מנהלת משרד החינוך בראשות תומר אושרי, והוא החל בגיבוש המענה החינוכי.

במהלך השבוע הראשון למלחמה הודיע משרד החינוך על חזרה הדרגתית לפעילות ולמידה מרחוק. במסגרת זו, המשרד הנחה את המנהלים לשמור על קשר רציף עם התלמידים ובני משפחותיהם ולהגיש תמיכה רגשית לתלמידים ולצוותים. לקראת סוף השבוע הראשון, בחלק מהיישובים דנו בהחזרת הלימודים באופן פיזי למוסדות החינוך.

זרקור על: כמה תלמידים התפנו מבתיהם?

אחד המאפיינים של המשבר היה התרוקנותם של חבלי ארץ מהקהילות שהתגוררו בהן: יישובי עוטף עזה ושדרות, יישובי קו העימות בצפון שפנו בהחלטת ממשלה, לצד תושבים מיישובים נוספים שהתפנו על דעת עצמם. במציאות הכאוטית שנוצרה, ראוי לציין כי הממשלה ראתה עצמה מחויבת לספק מענה חינוכי ומסגרות חינוכיות לתושבים שעזבו את בתם בשל הלחימה. החלטות ממשלה 950 ו-975 מסדירות פינוי תושבים מיישובי עוטף עזה וקו העימות בצפון, וכך נקבע עבורם: "משרד החינוך יגבש בתיאום עם משרד האוצר תוכנית למתן מענה חינוכי לתלמידים המפונים השונים במרכזי הקליטה, בהתאם לצרכים המשתנים ולמצב בשטח". משך הפינוי שנקבע בזמנו היה עד 29 בפברואר 2024. עם זאת, בהחלטת הממשלה לא ניתנה התייחסות לכך שתושבים רבים התפנו שלא במסגרת החלטת ממשלה.

על פי נתונים שפורסמו במסמך 'שירותי חינוך לתלמידים מפונים' שפרסם מרכז המידע של הכנסת ב-31.12.23, סה"כ פונו (נכון לסוף דצמבר 2023) 93 יישובים בתשע מועצות אזוריות ושש ערים ומועצות מקומיות (כולל אשקלון, שלא פונתה בהחלטת ממשלה). המועצות והיישובים שפנו מדרום הארץ החל מהיום הראשון של המלחמה הם יישובי מועצה אזורית אשכול, יישובי מועצה אזורית שדות נגב, יישובי מועצה אזורית שער הנגב ויישובי מועצה אזורית חוף אשקלון והעיר שדרות. המועצות והיישובים שפנו מצפון הארץ החל מהיום הראשון של המלחמה הם קריית שמונה, שלומי ויישובי המועצות האזוריות גליל עליון, מעלה יוסף, מבואות חרמון, מרום הגליל ומטה אשר.

פינוי היישובים היה ועודנו אירוע חסר תקדים, הן מבחינת היקפו והן מבחינת הצורך הבהול בגיבוש פתרונות שונים ומגוונים לציבור עצום שעולמו התהפך עליו באחת. על פי נתוני פיקוד העורף עזבו את בתיהם יותר מ-250,000 מתושבי ישראל – כ-164 אלף תושבים קיבלו הנחיה להתפנות מהמדינה ובמימונה, וכ-100 עד 150 אלף תושבים התפנו בלא קבלת הוראת פינוי מהמדינה. התושבים המפונים התפנו ל-377 מרכזי קליטה ב-54 רשויות מקומיות, ובהן אילת, מועצה אזורית תמר (ים המלח), ירושלים, תל אביב, טבריה, חיפה, מועצה אזורית מטה יהודה, נתניה ועתלית.

נתונים שנמסרו על ידי משרד החינוך (לבקשת מרכז המחקר והמידע של הכנסת) מלמדים כי בסך הכל ביישובים שפוננו מתגוררים 48,024 ילדים בגיל חינוך (לידה עד 18 ותלמידים במסגרות חינוך מיוחד עד גיל 21), מתוכם 31,314 ילדים מיישובי הדרום ו-16,670 ילדים מיישובי הצפון. 21,111 מכלל הילדים המפונים (44%) מדווחים כשוהים במלונות ("מרכזי יחד"); 17,119 ילדים (36%) מדווחים כמי שנקלטו בכתובת אחרת מחוץ למלונות, או שיש בידי המשרד מידע על שיבוץ שלהם במסגרת חינוך אחרת (15,237 ילדים עם כתובת בקהילה ו-1,882 שמשוברים במסגרת חינוכית בקהילה, ללא כתובת); ו-1,889 ילדים נוספים שוהים בחו"ל. אשר ל-7,905 הילדים הנותרים, אין במערכת דיווח עדכני על מיקומם (דיווח מסוג זה עשוי להיות בידי גורמים ברמה המקומית, בלי שמשרד החינוך עודכן בכך). על פי משרד החינוך, בתקופה הנסקרת פעלו 466 מסגרות, מעונות יום וגנים ב-285 "מרכזי יחד" במלונות. 45 בתי ספר זמניים הוקמו מחוץ למלונות עבור תלמידים מפונים באתרים סמוכים שנמצא בהם מבנה מתאים לבית ספר – או באמצעות הצבת מבנים יבילים. על פי נתוני משרד החינוך, בסך הכל לומדים במסגרות אלה 10,334 תלמידים – 2,577 מהם ילדים בגיל הרך, 3,710 ילדים בחינוך הקדם יסודי ו-4,221 ילדים בבתי ספר זמניים (יסודי ועל יסודי). במסגרות הייעודיות לתלמידים מפונים מועסקים כ-1,000 עובדי הוראה, לצד אנשי צוות אחרים ומתנדבים.

השבוע השני: חוזרים ללמוד בזום?

כמה ערים ויישובים, ובהם תל אביב, חולון, הרצליה, ראשון לציון וחיפה הודיעו על חידוש לימודים הדרגתי בזום, שכלל פעילויות של הפגת מתח ושיח רגשי. גם משרד החינוך הנחה את המורים לעמוד בקשר עם כלל התלמידים, ולקיים עמם שיח יומי בן שעה שיעסוק במצבם הרגשי. סערה זוטא התעוררה כאשר המורים הונחו לעשות שימוש בפלטפורמת גוגל מיט, אולם לאחר שהתנגדו – בטענה שלא עברו הדרכה על המערכת – המשרד חזר בו ופלטפורמת הזום הותרה לשימוש.

עם חידוש הלימודים התברר עד כמה התרוקן חדר המורים: יותר מ-3,000 מורים ומורות גויסו למילואים, ועמם 184 מנהלי בתי ספר. נראה כי הדבר בלט במיוחד בבתי הספר בחינוך הממלכתי דתי (חמ"ד) ובפריפריה. נוסף על כך, מורים ומורות שבני הזוג שלהם גויסו או שיש להם ילדים קטנים בבית ללא מסגרת הודיעו שיתקשו ללמד מרחוק.

התברר גם כי אנשי חינוך רבים, ובהם סייעות, מורים, אנשי הדרכה ומנהלי תוכניות במשרד החינוך, סבלו ממצוקה נפשית ורגשית. חלק מאנשי הצוות החינוכי אף התקשו לצאת מהבית ולתפקד באופן יומיומי, וכתוצאה מכך הם נגרעו ממצבת כוח האדם לפרק זמן ארוך עד שהצליחו לחזור. מנהלי בתי הספר שהבינו את פוטנציאל הנזק הטמון בכך הקצו משאבים לתמיכה נפשית בצוות החינוכי של בית הספר והזמינו לישיבות הצוות פסיכולוגים ונציגי שפ"ח, במטרה לתגבר את יועצות בית הספר: "בשבוע הראשון והשני היו מעט שיעורים. פרסמנו טיוטה של המערכת לצוות, והאמירה שלנו הייתה ברורה: מי שמרגיש שהוא לא יכול לתפקד או להעביר שיעור – שפשוט יאמר זאת, בלי שיצטרך להסביר – ואנחנו נמצא לזה פתרון", מספר מנהל בית ספר הרטוב איתמר בנית. "היה ברור לנו שאם לא נטפל בצוות, לא יהיה מי שיטפל בתלמידים. היועצות עשו מיפוי בקרב אנשי הצוות החינוכי, וכל מי שחששנו שיש לו קושי קיבל פנייה מהיועצת, טיפול פסיכולוגי ומענה ראשוני. ברוב המקרים זה הספיק".

במלונות ואכסניות המפונים (שכנו בשפת המשרד "מתקנים"), הוצב נציג משרד החינוך, והחלו מאמצים ליצור מסגרות חינוך ראשוניות. הקיבוצים, שהגיעו כקהילות מאורגנות, הקימו לעצמם מרכזי חוסן וסיוע רגשי ונפשי, כיתות לימוד מאולתרות ומחסני ציוד – בלובי, במחסנים ובאוהלים. בקהילות אחרות ובקרב מפונים שהיו מאורגנים פחות, בעיקר תושבי הערים, פעלו עמותות של מתנדבים כדי לגבש מענים רב־גיליים לילדים, ואלתרו מרחבי למידה. המתנדבים סייעו גם בכל הקשור לצרכים הבסיסיים והיומיומיים של המפונים הללו. הם הביאו עמם בגדים להחלפה, צעצועים וציוד היגיינה וסייעו בכביסה ובאספקת מזון.

רבים מהמתנדבים היו בני נוער שבתי הספר שלהם נסגרו, והם בחרו מיוזמתם לעזור ולסייע, ובכך הפגינו אחריות אזרחית מרגשת. הם ויתר המתנדבים הציפו את הלובי של המלונות והציעו עזרה בהסחת דעת לילדים הצעירים, הפוגה של משחקים והופעות.

בתחילת בשבוע השני למלחמה (16.10) הודיע משרד החינוך כי ניתן לחזור ללמידה פיזית במוסדות באזורים שהוגדרו צהובים, כלומר אזורים שרמת הסיכון בהם הוגדרה בינונית – ורק אם קיים בבית הספר מרחב מוגן תקני שבו יש מקום לכל תלמידי בית הספר, ושאפשר להגיע אליו בזמן. המשמעות הייתה שרק חלק מהתלמידים בחלק מבתי הספר באזורים הצהובים (גולן צפון, יישובי המועצות האזוריות אזורית גולן וקצרין, יהודה, שומרון, ירקון, השפלה, דן,

שפלת יהודה, ירושלים) יכלו לחזור ללמוד בכיתות (ראו הרחבה על הסוגיה בזרקור על: פערי המיגון בבתי הספר). כמו כן, מנהלי בתי ספר רבים באזורים הצהובים, בגיבוי ראשי הרשויות, העדיפו להמתין בשלב זה ולא להחזיר את התלמידים כלל (גם לא באופן מדורג).

ביישובים שסווגו בצבע כתום אי אפשר היה לקיים לימודים, למעט במקרה שבו הרשות הוחרגה (כפי שקרה בתל אביב) – וגם אז רק בבתי ספר בעלי מרחבים מוגנים מספקים. ביישובים שסווגו ירוקים, ובהם אילת, ויישובי הערבה, דרום הנגב, ים המלח והבקעה, אפשר היה לקיים לימודים, ללא קשר לרמת המיגון. לעומת זאת, באשקלון נאסרה כל פעילות חינוכית. על פי הערכת משרד החינוך, באזורים הצהובים נפתחו בשבוע זה ללמידה פיזית 42 אחוז

ממוסדות החינוך ב-181 רשויות.

בינתיים, זרם מפונים חדש הגיע: ביישובי קו העימות הצפוני, התושבים החלו מתפנים באופן עצמאי ובלי לחכות להחלטת ממשלה (שבסופו של דבר אכן התקבלה כעבור כמה ימים). עשרות אלפי תושבים עזבו את בתם בחיפזון, ותלמידים ומורים רבים השאירו מאחור את תיקי בית הספר – אם משום שחשבו לתומם שישובו לביתם לאחר ימים בודדים ואם מפני שבאופן טבעי, מחשבות על המשכיות הלמידה נדחקות לתחתית פירמידת הצרכים.

בבתי ספר רבים ביישובים שלא פונו החלה מתקבעת שגרת זום. תחילה, השיעורים התמקדו בעיקר בשיחות על המתרחש ונעשו באווירה של תמיכה והכלה. כך למשל, לא הייתה הקפדה על כך שהתלמידים יפתחו את המצלמות של המחשב, לא נערכו מבחנים, וכאשר המורים זיהו קושי אצל תלמיד מסוים, הם יצרו עמו קשר באופן פרטי וביררו מה מצבו. גם כאשר נעשה ניסיון לעסוק בתוכנית הלימודים השגרתית, השיעור בדרך כלל החל באוורור רגשות, ופעמים רבות הוא גם נעצר שם. "התלמידים לא היו מרוכזים, ואי אפשר היה לדרוש מהם לחזור לשגרה מהירה", סיפר מנהל בית ספר אוסטרובסקי שי שטרן. "גם ללמוד בזום שמונה שעות רצוף זה בלתי אפשרי במצב כזה, ולכן צמצמנו את השעות הפרונטליות. היה לי ברור שיהיו התאמות בחומרי הלימוד ובבגרויות".

זרקור על: פערי המיגון בבתי הספר

מערכת החינוך בישראל מבוססת על למידה פיזית בכיתות. ב 16 באוקטובר (השבוע השני למלחמה) הודיע משרד החינוך כי אפשר לקיים לימודים במתכונת של למידה משולבת מרחוק ולמידה פיזית. מנהלי המוסדות קיבלו אוטונומיה מוחלטת באשר להחלטה אם ובאיזה היקף הם מאפשרים למידה פיזית בבית ספרם, בכפוף ליכולת המיגון במוסד. גם במקרים שבהם סווג היישוב בדרגת סיכון שמאפשרת למידה פיזית, רוב המנהלים לא מיהרו להחזיר את התלמידים לבתי הספר, בהכירם את מצב המיגון במוסד. המנהלים חששו מפני הקושי לאסוף את התלמידים בזמן הפסקה או בעת ההגעה והפיזור ולהכניסם למיגון במהירות המספקת. מאחר והרשות המקומית רשאית לנקוט מדיניות מחמירה יותר מזו שנקבעה על ידי פיקוד העורף, הם זכו לגיבוי מצד ראשי הרשויות. "הטראומה שתיווצר אם חס וחלילה תהיה פגיעה בתלמידים בחצר בית הספר תהיה כה קשה, שזה לא שווה את הסיכון", אמר מנהל בית ספר במרכז הארץ. עם זאת, היו מנהלי בתי ספר שכל כך התמהמהו בהחזרת הלמידה הפיזית, עד שנדרש דרבון מצד הרשות המקומית.

כאשר בתי הספר חזרו ללמידה פיזית, הם עשו זאת באופן מדורג לנוכח פערי המיגון. על פי סיכום שהכין מרכז המחקר והמידע של הכנסת, פערי המיגון במ"ר בקרב 4,800 בתי ספר שנכללו במסד הנתונים שמסר משרד החינוך (מתוך 5,500 בתי ספר במערכת סך הכל) עמד על כ-26% (שטח המיגון החסר מתוך שטח המיגון הנדרש בבתי הספר שנכללו במסד הנתונים). המשמעות בפועל היא כי ל-472,000 תלמידים במוסדות אלה אין מיגון מספק.

נתון זה התבסס על תקני פיקוד העורף, שמגדירים מפרט למיגון מוסדות חינוך. כך למשל, תקן השטח במרחב המוגן התקני בכיתות א'-י הוא 0.5 מ"ר לכל תלמיד, או 15 מ"ר לכיתה בת 30 תלמידים. ביחס לכיתות י"א-י"ב התקן הוא 7.5 מ"ר נטו לכיתת לימוד, כלומר מחצית מהשטח המוקצה לתלמידים הצעירים יותר (ההנחה היא שכיתות אלו יוקצו למשימות במפעלים חיוניים וברשות המקומית, ולכן חלק מהתלמידים לא יגיעו). יודגש כי שטח המיגון האישי לתלמיד במוסדות חינוך נמוך בהרבה מהתקן שנקבע לגבי מקלט ציבורי – 1.5 מ"ר לאדם, וגרוע מכך, התקן נקבע לפי מספר התלמידים בלבד, ללא שקלול של אנשי הצוות החינוכי.

לאור סתירות וקשיים רבים ביישום התקן מול המציאות, שלח פיקוד העורף ב-20 באוקטובר מסמך המפרט את המפתח למרחב המיוגן לצורך שהייה קצרה ומציין כי הוא 0.5 מ"ר לילד. ב-24 באוקטובר נשלח מכתב הבהרה בנושא, ובו צוין כי השימוש במרחב המיוגן או במקלט במוסד חינוך במהלך מלחמת חרבות ברזל נועד להתגוננות קצרה של 10 דקות מרגע הישמע ההתראה, ולכן אפשר להשתמש במרחבים האלה גם בצפיפות גבוהה יותר מאשר 0.5 מ"ר לאדם, ובלבד שמצליחים לסגור את דלת המרחב המיוגן או המקלט שמשמעותו הגדלת קיבולת המרחב המיוגן.

למרות ההקלות, המנהלים והמורים חשו כי התקן אינו מאפשר להם להחזיר מספר רב של תלמידים ללמידה מוגנת ובטוחה דיה. ראשית, הם חששו מתרחישי שבו יהיה עליהם לשהות בצפיפות רבה מאוד במשך יותר מאשר 10 דקות בלבד, כפי שתושבי העוטף נאלצו לשהות בממ"דים במשך עשרות שעות. שנית, הם ידעו שזמן ההגעה לממ"ד מהכיתות בקומות הגבוהות, למשל, או מחצר בית הספר, יחרוג מהזמן הנדרש בהנחיות. הפתרון שנבחר היה למידה מדורגת באמצעות חלוקת הימים, חלוקה למשמרות למידה או מעבר למתקנים אחרים בעיר.

ביישובים רבים יישמו את עקרון השוויון בחזרה הפיזית לבית הספר. הדבר נעשה באמצעות איזון בין בתי ספר שמספר המקלטים או הממ"דים שיש ברשותם אפשר להם לקלוט את כל התלמידים, לבין בתי ספר או גנים שאין ברשותם מספיק מרחבים מוגנים לכל התלמידים שלהם: בתי הספר והגנים מהסוג הראשון הקצו כיתות וקלטו שכבות מבתי הספר ומהגנים מהסוג השני, על חשבון ימי למידה פיזיים של תלמידי בית הספר המארח. במקרים מסוימים נשלחו התלמידים להתנדבות, ובכך התפנו כיתות נוספות.

בנובמבר אפשר פיקוד העורף להחזיר את התלמידים גם בבתי ספר שאין בהם ממ"דים, על פי התקן "הכי מוגן שיש" (כלומר, באמצעות הרחבת ההגדרה של מרחב מוגן והחלתה על האזורים הבטוחים/מוגנים ביותר במוסד). הדבר אפשר להרחיב את הקיבולת של בית הספר. מהנדסים של פיקוד העורף סייעו למנהלי בתי הספר (שרצו בכך) לאשר שטחים נוספים בהם אפשר לשהות בעת אזעקה כגון חללים מתחת למדרגות, חדרים פנימיים ולצד קירות בטון ואף השתמשו בשקי חול כדי למגן אזורים נוספים. בחלק מהמקרים הם התבקשו לחבר חוות דעת כתובה לצורכי תיעוד וקבלת אישור מוועד ההורים היישובי.

השבוע השלישי: שגרה דרוכה

בשבוע השלישי למלחמה הודיע משרד החינוך כי החל בחלוקת אלפי מחשבים ניידים לתלמידים המפונים. כמו כן, המשרד הרחיב את פעילות בית הספר הווירטואלי, התאים אותו למצב החירום והודיע כי חלק מהפתרונות שהוא מגבש יתמקדו בטובת התלמידים המפונים. באילת הוקמה מינהלת חדשה בראשות גילה נגר, לשעבר המשנה למנכ"ל משרד החינוך, במטרה להסדיר את הפתרונות החינוכיים הנדרשים עבור התלמידים שהתפנו מבתיהם והגיעו לעיר.

עבור התלמידים המפונים ברחבי הארץ, התמהיל החינוכי שהתגבש בהדרגה היה מבלבל. חלקם הוזמנו למרכזי למידה במלונות שפעלו בבוקר או רק אחר הצהריים; הם התבקשו לעתים להתחבר ללמידה בזום מטעם בית הספר המקורי – פעילות שהפגישה את המורים והתלמידים בבית הספר, שהיו פזורים ברחבי הארץ; אחרים זכו לביקורים של מורים מתנדבים (ולעתים המורים שלהם ממש) עד לפתח המלון. אבל למרות הניסיון לגבש מענים שונים ומגוונים, הנוכחות שהפגינו התלמידים בלימודים – מכל סוג שהוא – הייתה נמוכה.

בריוכי המפונים התרבו דיווחים על בני הנוער שהופכים יום ללילה ולילה ליום ומסתובבים חסרי מעש. אחרים החלו נודדים בין ריוכי המפונים כדי לפגוש חברים. כדי לצמצם את התופעות הללו, בחלק מריוכי המפונים הוקמו מרכזי פעילות שהציעו חינוך אפורמלי, בעיקר בשעות הקטנות של הלילה. משפחות רבות סיפרו כי הסמכות ההורית שלהם נפגעה, וכי הם לא מצליחים להכניס את בני הנוער למסלול כלשהו המוצע במתקן.

ניכר כי אנשי החינוך, שחלקם התקשו לתפקד בתחילת המלחמה, החלו חוזרים לעצמם. הם שבו ללמד, לקחו על עצמם תפקידים שונים, התנדבו וסייעו למפונים. בכל רחבי ישראל תלמידים החלו חוזרים לשגרה מהוססת. בתל אביב הלמידה הפיזית התרחבה, וברמת גן, גבעתיים, רעננה וכפר סבא החלה חזרה (מדורגת כמובן) ללמידה פיזית. בבאר שבע ובנתיבות, לעומת זאת, עדיין למדו מרחוק. על פי נתוני משרד החינוך, בשבוע זה **67% ממוסדות החינוך ב-205 רשויות מקומיות** חזרו ללמד באופן פיזי, בהתאם ליכולת המיגון. משרד החינוך לא כפה על ההורים לשלוח את ילדיהם ללימודים פיזיים, אבל הוא הנחה את המורים להקפיד על רישום של שיעור הנוכחות (אם כי משרד החינוך לא פרסם את הנתונים ברבים).

בתי ספר שלחו את בני הנוער להתנדב בחקלאות, באיסוף ואריזת מזון ובתחומים נוספים. צוותי החינוך ראו בכך הזדמנות להקניית חינוך ערכי (וגם הזדמנות להביא לבית הספר שכבת תלמידים נוספת בהתאם למקום שהתפנה במרחב המוגן). משרד החינוך אישר להוציא את התלמידים לשטח, בכפוף להנחיות מיגון ובטיחות: כאשר מדובר

בשטחים באזור ירוק או הסמוכים למיגון מתאים. **נכון לדצמבר**, על פי נתוני משרד החינוך בפעילות התנדבותית זו לקחו **חלק כ- 70,000 בני נוער**.

בסוף אוקטובר משרד החינוך פרסם את מועדי בחינות הבגרות החדשים, שמבשרים על דחייה למרץ של מועד החורף ובהתאם דחייה של מועד הקיץ לסוף חודש מאי. עיקר השינוי הוא שהנבחנים בכל הארץ יקבלו תוספת זמן של 15 אחוזים, והחומר יקוצץ ב 20-30 אחוזים. לתלמידים שלימודיהם נפגעו מהמלחמה יינתנו הקלות נוספת: כך למשל, תלמידי יישובים שבהם התקיימה לחימה פעילה ואזורים מפונים בצפון לאורך זמן ייבחנו בעיקר בבחינות פנימיות. המשרד גם אישר הכרה במסגרת ההערכה החלופית (בהתאם לתחומי הדעת) בשעות התנדבות במלחמה - ואלו כמובן נמצאות בשפע.

בשבוע הרביעי למלחמה ב- **75% מבתי הספר התקיימה למידה פיזית** (בפילוח ע"פ מחוזות: אזור ירושלים: 98%, אזור הצפון: 93%, אזור המרכז: 84%, אזור תל אביב: 77%, אזור חיפה: 65%, אזור הדרום: 36%). מעגל היישובים שהוגדרו בצבע צהוב ויכלו לשוב ללמידה פיזית התרחב וכלל ערים כמו באר שבע ונתיבות, שהיו קרובים יחסית לאיום מרצועת עזה. יותר מנהלים בערים אלו חשו בטוחים להחזיר את הלמידה הפיזית לבתי הספר בעודם מסתמכים על תקן "הכי מוגן שיש" המאפשר שימוש באזורים ממוגנים שאינם ממ"ד. מאחר ובתי הספר הסמוכים לאזורי הלחימה שימשו את הצבא, נדרשה עבודת ניקיון והכשרה לפני בוא התלמידים. היו גם כמה רגעים חגיגיים עד כה: זוג חיילים התחתן בבית הספר בנהריה וצוות בית הספר טרח על הסיוע להכנת החגיגות. במקום אחר, בדרום, תלמידי מגמת ספרות התגלחו על ראשיהם של החיילים בשטח כינוס סמוך.

ברחבי הארץ החלו נחנכים בזה אחר זה בתי ספר שהוקמו עבור המפונים. קצב ההקמה שלהם שבר שיאים ביחס למקובל בישראל (פרק זמן של חמש שנים בממוצע). בחלק מהמקרים, למשל באילת, בים המלח ובחוף הכרמל, הם הוקמו יש מאין, באמצעות הכשרת שטח מזורזת והצבת מבנים יבילים (ראו הרחבה בפרק ב) ואילו במקומות אחרים, למשל בתל אביב ובירושלים, הוקמו בתי הספר על בסיס מבנים קיימים. כך נעשה, בין היתר, בבניין הספרייה הלאומית בירושלים, בבניין יד ושם בירושלים, באוניברסיטת תל אביב, בבניין מט"ח ובסינמה סיטי (ראו הרחבה בפרק ג). התאמת המבנים נעשתה בסיוע העיריות ורשתות החינוך הגדולות (במקרים שבהם בית הספר שפונה השתייך לאחת הרשתות) ובתמיכת ארגוני מתנדבים. במקרים מסוימים, הרשויות המקומיות העדיפו להצניע את זהות ארגוני המתנדבים, היות שהם היו מזוהים עם צד פוליטי מסוים.

הצוות החינוכי בבתי הספר הללו התבסס על תמהיל מגוון: היו בו אנשי חינוך שהתגייסו למשימה, חלקם חזרו מהפנסיה או הגיעו מהאקדמיה, לצד מורים מהיישוב המפונה. במהלך חודש נובמבר גם מונה השר לשעבר שי פירון לתפקיד פרויקטור לשיקום ופיתוח בתי הספר העל יסודיים ביישובי עוטף עזה. באותו המעמד הכריז שר החינוך על עיקרי התוכנית הלאומית לשיקום ובנייה מחדש של מערכת החינוך לכ-30,000 תושבי שדרות ויישובי עוטף עזה. במסגרת התקציב הוכרז כי 600 מיליון שקל יופנו לצורך גיבוש תוכנית פדגוגית מותאמת.

בסוף החודש השני של המלחמה יצאה לדרך עסקת השבויים, והיא לוותה בהפסקת אש. המתח הביטחוני דעך מעט, והדבר אפשר עליית מדרגה נוספת בחזרה ללימודים הפיזיים. עד סוף החודש, **ב-98% מהיישובים בארץ** כבר התקיימה פעילות חינוכית פיזית. היקף הלימודים לא היה מלא: בבתי ספר רבים צמצמו את שעות הלימוד המקצועיות כדי להתמודד עם המחסור במורים, והרכיבו מערכת חדשה מדי שבוע בהתאם לכוח האדם הזמין. במקרים שבהם חסרו אנשי צוות, בתי הספר שרצו בכך זכו לתגבור למידה בזום או בפלטפורמות דיגיטליות אחרות, שהועברה על ידי מורים מוסמכים (ראו הרחבה בפרק ד'). עם זאת, הנוכחות של התלמידים הייתה חסרה, יותר בכיתות המב"ר וה"אומץ" ופחות בכיתות המצוינות. הראש של התלמידים לא ממש היה פנוי ללמידה, ויש כאלו שהעדיפו בכלל להתנדב בעת הזו. תוכניות שונות של מצוינות, ספורט, מוזיקה ואחרות חזרו לשגרה ברוב המקומות. בשבוע התשיעי הסתיימה הפסקת האש והוחמרו ההנחיות, ובבתי ספר רבים הגבירו את הערנות וצמצמו נוכחות. למרות זאת, היקף הלימודים הגיע אז לשיא יחסי מאז פרוץ המלחמה, והתלמידים כמעט התחננו לעסוק בחשבון דיפרנציאלי של פונקציה מעריכית, רק לא לדבר שוב על רגשות. גם בבתי הספר של המפונים הופתעו שלגלות שפעמים רבות, דווקא הברגיות במתמטיקה ואנגלית הן אלו שגרמו לתלמידים (ולמורים) להגיע מדי בוקר ללימודים בתנאים לא תנאים. לא כולם: שיעור הנשירה הגלוי בקרב המפונים נכון לשבוע זה עומד על עשרות אחוזים. רכזי המקצועות בבתי ספר ברחבי הארץ כבר החלו לתכנן כיצד להדביק פערים בחומר בחודשים הבאים והגישו בקשת תקציב לימי למידה מרוכזים. חופשת החנוכה כבר נראתה באופק ואחריה – המבול. דבר אחד כנראה ברור: זה לא סוף פרק הלמידה בתקופת מלחמה, אולי רק סוף ההתחלה.

פרק ב: למידה במרכזי המפונים

"הלכנו עם תג של משרד החינוך במלון נוגה כאשר ילדה בכיתה י"ב מכפר מימון פנתה אלינו: 'למה אף אחד לא רואה אותנו? אתם לא מבינים שיש לנו בגרות אורטוטו?' זה הדליק לי נורה אדומה".

קן טורקל, אחראית מרחבי למידה, ים המלח

חלק מהותי מסיפור החינוך במלחמה הוא הדרמה של הקהילות המפונות – עשרות אלפי התלמידים והמורים שנעקרו מבתי הספר, מהתלמידים, מהחברים, מחדר המורים, מהשגרה, מהתוכניות. בחלק זה נתאר את המודלים השונים של קליטת המפונים. מפאת קוצר היריעה, סקרנו כמה מוקדים. חלק מהותי מהמפונים שהו באילת ובים המלח, ולהלן נתאר חלק מסוגי המענים שניתנו במקומות אלו. את הסיפור של הערים הקולטות בחרנו להציג (בפרק הבא) מנקודת מבטן של שתי הערים הגדולות של ישראל, השונות בתכלית זו מזו מבחינה תרבותית וכלכלית: תל אביב וירושלים. זווית מבט נוספת של הסיפור תוצג בעזרת שלושה תיכונים ברשויות קטנות יותר שקלטו מפונים: תיכון הרטוב במועצת מטה יהודה, התיכון החברתי במצפה רמון ובית הספר התיכון האזורי רמת נגב.

העיר אילת

העיר אילת קלטה מפונים מחמש רשויות שונות: שער הנגב, שדרות, אשכול, שדות נגב, חוף אשקלון ובהמשך גם מקריית שמונה והצפון. אילת, עיר תיירות בעלת כושר ארגון המארחת בשגרה מאות אלפי מבקרים אף מורגלת באירוח אנשים שהתפנו מביתם בשל מבצעים צבאיים למטרת "התאווורות". בעבר המתפנים שהו בעיר מספר ימים, וכאשר המבצע הסתיים חזרו לבתיהם. אלא שהפעם המפונים נשארו בעיר תקופה ארוכה שחייבה מתן מענה בשורה של היבטים, ובראש ובראשונה חינוך.

את ההתראה הראשונית קיבלו בעיר כאשר האוטובוסים, שעל סיפונם מפוני המועצה האזורית אשכול, כבר היו בדרכם לעיר. בימים ובשבועות לאחר מכן שטף את העיר 'צונאמי' של מפונים נוספים, במספר גלים. על פי הערכות עיריית אילת, בשיאו של המשבר מספר המפונים והמתפנים (שהגיעו באופן עצמאי) עמד על כ- 65,000 איש, מהם כ 13,000-15,000 תלמידים, אשר פוזרו בין עשרות בתי מלון ומרכזי הארחה.

בחזית הקליטה ניצב מנהל שח"ק המרכז את תחומי החינוך, הרווחה והשירותים החברתיים, לצד מתנדבים מהעיר וארגוני התנדבות מחוצה לה. ד"ר דרורי גניאל, ראש מנהל שח"ק המשמש גם קצין נפגעים במילואים מספר כי הראשונים שנשלחו למלונות היו עובדים סוציאליים מאגף הרווחה שהגישו סיוע ראשוני למפונים, שבחלקם הגיעו כאשר רק בגדיהם לגופם. הסיטואציה שהם פגשו בימים הראשונים הייתה קשה: "בעוד המפונים מתאקלמים במלון, להוסיף על הכאב הנורא, חוסר הידיעה, התלישות והבלבול, נאלצנו להעביר להם 'הודעות מרות' על נרצחים וחטופים, לצד הודעות צבאיות על חיילים שנפלו. צוות העובדים הסוציאליים הוא אומנם בכיר ומבוגר, אבל אחרי שבועיים הוא החל לקרוס".

במהרה התחוור כי קיים צורך דחוף בהקמת מסגרות חינוך והפגה לילדי המפונים, בני כל הגילאים. בתי הספר בעיר הושבתו עם פרוץ המלחמה למשך עשרה ימים, וראש אגף החינוך, מירי קופיטו, יחד עם המפקחות שלה, יצאו לבתי המלון בהם נקלטו המפונים כדי לרכז את שמות התלמידים, גיל וכיתה, שם הרכז מטעם היישוב ועוד. המידע שימש את האגף לתכנן את המענה הראשוני: "ביצענו תיעדוף, כמו באירוע רב נפגעים. החלטנו שמי שיקבלו מענה ראשונים הם דווקא הקטנטנים, אחר כך היסודיים ורק בפעימה השלישית ניתן מענה לתלמידים העל יסודיים" מסבירה קופיטו. תלמידי החינוך המיוחד נקלטו באופן מיידי בבית הספר המקומי.

תוך כשבוע הופעלו 27 מוקדי סיוע חירום ו-12 מוקדי חינוך שהציעו משחקים והפעלות, בליווי של אנשי קשר מבתי הספר שאימצו את המרכזים המאולתרים ויישמו בהם תוכנית חינוכית או הפגתית כלשהי, לעתים באוהלים גדולים שהוצבו בחצר המלון. הצוות החינוכי כלל גם את אנשי המתנ"סים (שגם הם הושבתו עם פרוץ המלחמה), לצד גננות בשנת שבתון ומתנדבים. לעתים הוקמו שתי מסגרות בתוך בית מלון אחד, לשני ישובים שונים שהתעקשו לשמור על המסגרת העצמאית שלהם. בהמשך החלו מגבשים במרכזים החינוכיים גם תוכנית פדגוגית ולמידה. לצוותי החינוך הצטרפו כ-100 מורות חיילות, ופעילות הפגה הוצעה גם לתלמידים המבוגרים יותר.

משמרת שנייה ללימודים

ככל שהמשיכו להגיע מפונים, כך גיבשו באילת פתרונות מגוונים נוספים. כ-20 תלמידי חינוך על יסודי מיישובים שונים השתלבו בבתי ספר בעיר. היו גם שנקלטו כקבוצה: כך למשל האולפנה לבנות קלטה תלמידות על יסודי משדות נגב. אולם רוב בתי הספר באילת, במיוחד בתי הספר העל יסודיים, נמצאים בשגרה בתפוסה מלאה וסובלים ממחסור של עשרות כיתות ולא יכלו לקלוט את אלפי התלמידים שגדשו את בתי המלון.

ממילא לא כל התלמידים היו בעלי פניות רגשית זהה ללמידה. התלמידים שהגיעו מיישובי העוטף היו במצב הקשה ביותר. רבים מהם הסתגרו בחדריהם וסירבו לצאת, בוודאי לא לפעילות חינוכית שגרתית. אחרים שהו ברחבי המלון, וסירבו להתרחק ממנו, והיו גם שהסתובבו ברחובות העיר ללא מטרה. בשבועות הראשונים הם ומשפחותיהם היו טרודים בהתמודדות עם הפינוי, הבשורות הקשות אודות הרוגים, חטופים ונעדרים ולא היו פנויים לחזור ללמידה. בשלב הזה הובן כי נוכח המשבר הגדול בו מצויות הקהילות, הלמידה אינה עומדת בראש סדר העדיפות, ובמקומה חשוב יותר לאפשר יצירת מסגרת, שגרה וחוסן עבור התלמידים והמשפחות.

לעומתם, תלמידי שדרות שהגיעו בגל השני (כשבוע לאחר פינוי יישובי העוטף), ותלמידי קריית שמונה שהגיעו בגל השלישי (כשבוע לאחר פינוי שדרות), הגיעו מאורגנים יחסית והיו פנויים להשתלב במסגרות לימוד אלטרנטיביות בהובלת צוותי חינוך מהיישוב הפולט. נוכח המחסור בכיתות פנויות, וגם בשל הרצון של המפונים לשמור על המסגרות שלהם, באגף החינוך הציעו פתרון ישן - חדש: משמרת שנייה בבתי הספר. קהילות שרצו בכך קיבלו הקצאה של כיתות ומתקנים בבתי הספר באילת, שתלמידיהם אף קיצרו את יום הלימודים (המשמרת הראשונה). המודל של המשמרת השנייה התבסס על צוותי מורים מבית הספר הפולט, או לפחות מיישוב המקור, שילמדו את

התלמידים ויהו עוגן ופרצוף מוכר. כעבור כשבועיים החלה לפעול בעיר משמרת שנייה ב-7 גני ילדים, ב-4 בתי ספר יסודיים וב-3 בתי ספר על יסודיים: "לקחנו את האיש האחראי מכל יישוב שידאג להסעות ולרישום, ואנחנו סיפקנו את המשאבים שכללו כיתות וציוד בבית הספר" אומר גניאל. כך למשל תלמידי שדרות (בחינוך העל יסודי) מבית הספר הממלכתי דתי קיבלו משמרת שנייה בבית ספר בגין, ותלמידי הממלכתי למדו בברנקו וויס. תלמידי קריית שמונה החלו ללמוד, זמן לא רב לאחר שפנו, בבית ספר שהוקם עבורם, 'אורות הצפון', בבניין משרדים שעבר הסבה. 'אורות הצפון' שימש מסגרת רב גילאית עבור 350 תלמידים: "במודל של רשות קולטת, הרעיון היה, באופן מכליל וקשוב, לנסות להתאים לכל קהילה את המענים המיטביים לפי הצרכים ולפי הבקשות שלהם" מסכמת קופיטו.

הקמת מנהלת החינוך

כשבועיים מפרוץ המלחמה, ב-23/10/23, הוקמה מנהלת משרד החינוך באילת, ובראשה גילה נגר. מטרת המנהלת הייתה 'בניית מסגרות חינוכיות וקיום שגרות לימודיות חברתיות, תוך התייחסות דיפרנציאלית לאוכלוסיות השונות'. עם הקמת המנהלת, חל בהדרגה שינוי באופי הפעילות של אגף החינוך באילת. הוא הפך ממפעיל המסגרות המאולתרות לגוף שמספק שירותים למנהלת באיתור מבנים קיימים שניתן להכשיר לשמש כמסגרות חינוך, התקנת ציוד וריהוט, התאמה לתקני הבטיחות, כמו גם הקמת בתי ספר במבנים יבילים. האגף והמנהלת מיסדו ישיבות משותפות, בהתחלה יומיות ולאחר מכן שבועיות, ותוך מספר שבועות החלו נבנות החלופות שיועדו לטווח ארוך יותר, כמו בתי הספר היבילים שהחליפו חלק ממסגרות החינוך בבתי המלון, במשמרת שנייה וכו'. המנהלת מצידה מינתה מנהלים מטעמה לתחומים כמו חינוך על יסודי, חינוך התיישבותי וכו'.

ממסמך הסיכום שהפיצה המנהלת בדצמבר 2023, ניתן ללמוד כי העקרונות המנחים של פעילות המנהלת היו:

1. שיתופי פעולה עם כל בעלי העניין.
2. מיצוב והגברת נוכחות של נציגי משרד החינוך בשטח.
3. גיבוי ועיבוי צוותים מקומיים למשימות משותפות.
4. פיתוח מנהיגות פדגוגית יוזמת.
5. גיבוש פתרונות בהסתמך על תמונת מצב עדכנית ונתוני אמת.

לשם התמודדות עם אתגר זה נוצרו מספר פתרונות:

1. למידה מרוכזת בשעות הבוקר- ולא אחה"צ.
2. תחילת לימודים מאוחרים – התאמה לשעות היקיצה של בני הנוער.
3. צוות חינוכי ומורים מוכרים – יצירת מחויבות וחיבור, התבססות על קשר אישי.
4. חיבור עם החברים מכל הארץ – הבאת השכבות הגבוהות (יא-יב) לימי למידה מרוכזים בים המלח ואילת – ארגון ומימון הסעות.
5. פעילויות בלתי פורמליות – הקמת אוהל נוער (שהציע מופעים, פעילויות, סדנאות, ייעוץ, טיפולים) בשיתוף מנהל חברה ונוער, הקמת סניפים של תנועות נוער ופעילויות חברתיות במסגרת יום הלימודים על פי מודל יה"ל.

כשהוקמו המרכזים הפיזיים עבור תלמידי שדרות ואשכול, נוכחות התלמידים עלתה. עם זאת, על אף הנוכחות הגבוהה של התלמידים, הפניות ללמידה הייתה עדיין נמוכה. בהתאמת הלמידה והמענים הייתה חשיבה דיפרנציאלית על כל אחת מהשכבות:

שכבה ז' – היכרות וגיבוש (חלקם הגדול לא הכירו אחד את השני, רק התחילו את החטיבה)

שכבה ח' – השלמת פערים לימודיים – בכל המקצועות, סדנאות של למידה, העשרה, מרצים מהאקדמיה, התמקדות בעיקר במתמטיקה ושפה.

שכבה ט' – השלמת פערים לימודיים והכנה לתיכון, חזרה לנורמליזציה והורדת סף חרדה וטראומה.

שכבה י' – התמקדות בהכנה לבגרויות, לפי מתווה חדש מצומצם.

שכבות יא – יב – לא היו בשלים ללמידה מכיוון שחלקם ספגו פגיעות קשות וחברים חטופים. קבוצת התלמידים מניר עוז – היו בפעילויות אחרות שאימצו אותם.

אתגר נוסף היה ההטרונגויות של הקהילות והצורך להתאים מענים לכל קהילה. בכל השכבות העקרונית המנחים היו דינאמיות, גמישות והקשבה טוטאלית לאוכלוסייה, כאשר בכל שבוע נבנתה מערכת שעות פדגוגית אחרת. עקרון עבודה נוסף שהנחה את העבודה היה אוטונומיה גדולה למנהלים בשטח לקבלת החלטות, כאשר המנהלת היוותה גוף תמיכה וגיבוי לכל צורך שהמנהלים העלו מהשטח.

הפדגוגיה: מודל יה"ל

כבר בשלב הראשון לאחר הקמת המנהלת הוקמו צוותי משימה בתחומים שונים, כאשר אחד מהם הוא צוות החינוך העל יסודי, בראשות דליה כנען ובשיתוף מוטי אלמוג - אחראי חינוך התיישבותי ויוכי בוימנגולד. המציאות שהם פגשו ואשר התגבשה בשבועות הראשונים למלחמה הייתה כאמור בעלת אופי מבוזר. בבוקר חלק מהתלמידים היו במפגשי און ליין עם המחנכים שלהם מבית הספר המקורי או בפעילויות חברתיות, ואחה"צ התקיימו לימודים במרכזי הלימוד או בבתי ספר בעיר, בין שעה לשלוש שעות למידה יומיות, ובשעות אחר הצהריים, במתכונת של 'משמרת שנייה'. הלמידה החלה ממקצוע המתמטיקה ולאחר מכן נוספו מקצועות אחרים, לשון ואנגלית. עם זאת, לאורך כל התקופה, הדגש המרכזי היה על פעילויות הנותנות מענה לצרכים רגשיים וחברתיים. בשלב זה נוכחות התלמידים הייתה דלה מאוד, והגיעו עשרות בודדות של תלמידים. כאשר הלמידה עברה במלואה לשעות הבוקר, הנוכחות הלכה ועלתה. בנובמבר החלו להיפתח המרכזים החינוכיים המאורגנים יותר עבור תלמידי העל יסודי. בתחילה עבור ילדי שדרות, אח"כ עבור תלמידי מועצת שער הנגב, אשכול ולתלמידי הרשויות האחרות. הם פעלו על פי מודל יה"ל: **יזמות** – פעילויות בלתי פורמליות, **הפגה** – צוות טיפולי רגשי, **למידה** – על פי דיסציפלינות הכנה לבגרויות. מרכיב ה'למידה' היה האחרון במודל, מתוך הבנה של צרכי האוכלוסייה, לאור אירועי ה 7 באוקטובר. העקרון המוביל להקמת המרכזים היה שיתוף והתאמה לצרכים של כל רשות, הצוותים החינוכיים שלה והתלמידים שלה.

המרכזים החינוכיים אוישו על ידי צוותי חינוך המורכבים ממורים המוכרים לתלמידים (אנשי צוות מבתי ספר המקוריים, שהיו מפונים גם הם), מורים חדשים שגויסו לטובת המרכזים ומתנדבים. בנוסף, לכל 10 תלמידים הוצמד מתנדב (חייל/ת/סטודנט/ית), אשר היווה 'מנטור', והיה אחראי על שמירת הקשר עם התלמידים, בירור מצב נפשי ומשפחתי ועידוד להגעה ללימודים.

אתגרים ומענים

האתגר המרכזי היה בהבאת התלמידים למרכזים החינוכיים. התלמידים לא הביעו נכונות להגיע מסיבות מגוונות: מצב נפשי, שבירת שגרה משפחתית וחוסר נוחות במלון, חוסר פניות ללמידה, גירויים רבים בעיר ועוד.

למידה לבגרויות ותוכניות ייחודיות

הלמידה לבגרויות הייתה לפי מתווה הבגרויות שפורסם לכל רשות, כאשר היה הבדל בין המתווה לתלמידי אשכול לבין המתווה לתלמידי שדרות. המענה לבגרויות היה במסגרת מרכזי הלמידה שהוקמו בעיר, והתאמה לכל רשות וקהילה על פי הצרכים שלה. לשם העלאת המוטיבציה של התלמידים ללמידה לבגרויות נוצרו פתרונות יצירתיים, כמו ימי מרתון למידה, ארוחות במהלך היום ועוד.

לגבי תלמידי שדרות, שהיו מפוזרים במקומות שונים בארץ, הושם דגש על תיאום סנכרון בין המרכזים בהיבט הפדגוגי. לשם כך היו ישיבות עם צוותי ההוראה של שדרות, בתיאום עם המפמר"ית למתמטיקה ולשון, והמדריכים הארציים, על מנת לשמור על קצב התקדמות דומה של התלמידים בהקשר לחומר הלימודי לבגרות (מתוך חשיבה על העתיד, כאשר ייפגשו בחזרה בשדרות). בהקשר לתוכניות ייחודיות ומענים דיפרנציאליים, נוצרו מענים בעיקר לתלמידי החינוך המיוחד. מענים לתלמידי מצוינות לא ניתנו בשלב זה.

בית הספר של קריית שמונה

מספר ימים לאחר שקריית שמונה פונתה, התבקשה שרית אוחנה, מנהלת בית הספר היסודי המגינים בעיר, על ידי מנהלת אגף החינוך בקריית שמונה להגיע לאילת לסייע בהקמת מסגרת לימודית: "זה רק לכמה ימים היא אמרה לי" נזכרת אוחנה שנשארה באילת מאז.

באילת היא חברה למנהל המרחב מטעם קריית שמונה, למנהלת בית ספר תל חי ענבר צדוק בלחנס ונציגת המתנ"ס בעיר וביחד החלו בהקמת בית ספר לתלמידי קריית שמונה והצפון ששהו בעיר, ויועד לגילאי כיתות א-יב' (לצד בתי הספר הם ניהלו גם 3 גני ילדים בבתי המלון): "התחלנו מאפס. פרסמנו הודעות שאנחנו מחפשים מורים והגיעו אלינו אנשים איכותיים עם תחושת שליחות. היו שם פנסיונרים, סטודנטים, סטודנטים מהאוניברסיטה באילת ובהמשך גם מורות חיילות שהוכשרו ללמד בגרויות. כולם אנשים שיש להם זיקה לחינוך. בנינו מערכת ומבנה ארגוני עם רכזת לכיתות א-ו, רכזת לכיתות ז-יב', ורכזת בגרויות. מורה שהיה בעבר המורה שלי בתיכון יצר קשר איתי, הגיע ולקח על עצמו תפקיד של רכז מערכת" אומרת אוחנה. במקצועות שבהם חסרו מורים, גויסו מורים מקצועיים להכנה לבגרות.

בית הספר, "אורות הצפון" שמו, החל לפעול במהלך נובמבר בבניין משרדים שעיריית אילת ביצעה בו התאמות כך שיוכל למלא את ייעודו החדש. מאחר ונקלטו בו תלמידים מתיכונים שונים וממגמות שונות, היה צורך לתת מענה

להבדלים. כך למשל, קיימים פערים בין מועד ההגשה לבגרות בין התיכונים. התלמידים גם נאלצו ללמוד בכיתות הטרוגניות שבהם עורבבו יחדיו תלמידי חינוך מיוחד, תלמידים מחוננים, תלמידי חינוך ממלכתי דתי ועוד. יש לזכור גם שהתלמידים הגיעו וחזרו בסוף היום לבית המלון, מקום שונה מאוד מסביבה ביתית רגועה ותומכת.

לפני הכל, המטרה לדברי אוחנה הייתה ליצור עבור התלמידים שגרה ובכך בית הספר הצליח: "רצינו ליצור 'הכי שגרה' שאפשר למרות שהם מחוץ לבית. אז קמים בבוקר, לוקחים ילקוט, סנדוויץ', מחברות, ספרים, עולים להסעה". מעבר למסגרת, בית הספר פעל לקדם את התלמידים בחומר הלימודי, להקנות ולשמר הרגלי למידה, וכמובן להכין את התלמידים לקבל את תעודת הבגרות הטובה ביותר שיוכלו לגשת אליה, לא רק בכפוף לנסיבות. היו גם לא מעט סיפורי הצלחה פרטניים: "ילדים שבבית הספר המקורי התיאשו ואילו כאן החליטו לגשת לבגרות" היא מדגימה.

אוחנה מצביעה על מספר גורמים שתרמו להצלחת בית הספר וליכולת שלו להכין את תלמידי התיכון לבגרות (במתווה שאושר לתלמידים המפונים). המשאבים המתוגברים, במיוחד בכוח האדם, שהועמדו לרשות בית הספר אפשרו לצוות לספק מענים מותאמים גם לכיתה הטרוגנית המונה 27 תלמידים. זאת על ידי ציוות של מספר מורים שמלמדים כיתה אחת וחלוקתה לקבוצות בהתאם לרמת התלמידים. משאב נוסף ניתן אחר הצהריים במרכז יחד (לשעבר מרכז חוסן) שהעניק תגבור לתלמידי כיתה ז-יב'. לצד הלמידה השגרתית שכללה את המרובע 'מורה-תלמיד-לוח-כיתה', הם גם הצליחו לחשוף את התלמידים לעוד חוויות: "ללמד אנגלית ומתמטיקה צריבעיקר לוח או מקרן בכיתה, אבל כדי לא לאבד את התלמידים גם יצאנו מבית הספר. למשל לימדנו מדעים בגן הבוטני, ביקרנו בחוות גידול אצות בעיר, הכנסנו מורים ל VR, ניסינו לחשוף את התלמידים לעוד דברים ולהשתמש במשאבים שעמדו לרשותנו". בעיה אחרת הייתה המחסור במורים מקצועיים למגמות השונות. לכן תלמידי כיתות י-יב' במגמות כמו פיזיקה, גיאוגרפיה, קולנוע ותיאטרון המשיכו ללמוד בזום עם המורה והכיתה המקוריים, והגישו פרויקטים מרחוק. לצורך כך נקבע כי שעות הלימודים במגמות שנלמדות מרחוק ירוכזו ביום חמישי בצהריים, והשתתפו בהם תלמידי קריית שמונה מכל רחבי הארץ.

אוחנה זוקפת את היכולת לנהל בית ספר מורכב כל כך גם לכך שקיבלה יד חופשית כמנהלת: "העניין הוא לתת משאבים ולסמוך על המנהלים. בשגרה כל הזמן בודקים אותנו, הביקורות ועבודת הניירת מפריעה לנו לעבוד. אבל ב'חרבות ברזל' לא הייתה להם ברירה - אז סמכו עלינו". גם לאופייה של העיר אילת היה כנראה חלק בהצלחה: "אילת היא עיר קטנה גיאוגרפית, קצת מזכירה את קריית שמונה, והיה קל יותר להביא את התלמידים לשעות תגבור

לבגרויות בלי צורך במערך הסעות מסובך. אני חושבת שהרווחנו מכך שהיינו בעיר רחוקה וקטנה. חשוב גם להזכיר את עיריית אילת שהייתה מדהימה, והם חיבקו את כל מי שהגיע. הם ליוו ועזרו לכל אורך הדרך".

בית הספר של אשכול

אחרי 36 שעות בממ"ד, בלי חשמל ובלי תקשורת, התפנתה מביתה בתיה מירזאיב, תושבת המושב שדי אברהם שבמועצה האזורית אשכול, לאילת. היא ובני משפחתה לקחו תיק ליומיים שכן הם סברו כי בקרוב יחזרו לביתם, אולם במהרה חלחלה אצלם חומרת האירועים: "בתקופה הראשונה היינו בסוג של אבל: היו נרצחים מבית הספר, אנשי צוות שנהרגו ותלמידים חטופים והיינו עסוקים בתמיכה הדדית, ובהשתתפות בלוויות" היא אומרת.

לאחר זמן מה התגברה ההבנה בקרב המפונים כי צריך להקים בית ספר: "אחרי 3 שבועות הבנו שאנחנו במשהו גדול שלא היינו בו אף פעם וצריך להתחיל להקים את בית הספר" מספרת מירזאיב, מורה וותיקה לביולוגיה ומתמטיקה מנופי הבשור, שלקחה על עצמה לנהל את שלוחת "נופי הבשור" באילת. מקרב תלמידי נופי הבשור שהתגוררו קודם לכן ביישובי המועצה האזורית אשכול בעיר התרכזה הקבוצה הגדולה ביותר, שכללה יותר מ-500 תלמידים; בים המלח הייתה שלוחה גדולה נוספת; שלוחה נוספת פעלה בערבה, ושלוחה אחרת ברמת נגב. בנוסף הייתה שלוחה וירטואלית שנתנה את המענה למי ששהה בתל אביב או ביישובים צפוניים יותר. קבוצה גדולה נוספת כללה תלמידים שהשתלבו בבתי ספר קיימים, אולם המשיכו להיות בקשר עם בית הספר.

בסיוע עיריית אילת והפיקוח ההתיישבותי של משרד החינוך הוחל בחיפוש אחר מבנה מתאים. במקביל החלו לבנות מערכת שעות ולשבץ מורים רבים ככל האפשר מצוות בית הספר המקורי אשר שהו בעיר. למקצועות במחסור הם גייסו מורים חדשים, בין השאר בעזרת משרד החינוך. לבסוף בית הספר הוקם במבנה בקמפוס אונ' בן גוריון באילת שהזכיר במשהו את בית הספר נופי הבשור רחב הידיים: "כאשר התחלנו לדבר על הקמת בית הספר, חלק מהאנשים ואפילו חלק מהמורים לא האמינו שזה אפשרי ואפילו התנגדו. היו כאלו שאמרו: 'למי יש לו כוח ללימודים?' אבל ביום של הפתיחה, כחודש וקצת לאחר הפינוי, הגיעו 500 תלמידי שכבות ז'-יא'. הבנו שכנראה הילדים צריכים את זה. אפילו לא דיברנו על ללמוד אלא על להיות ביחד, לדבר, לשתף" היא אומרת.

חלק מהשכבות היו גדולות במספרן: כך למשל בשכבה י' למדו 80 תלמידים והיא כללה 3 כיתות. "ניסינו לשמור על הכיתות האורגניות. אם הייתה מחנכת לכיתה ז'-1 בנופי הבשור, היא ליוותה את התלמידים כדי שיהיה להם פרצוף מוכר. אבל הכיתה עצמה לא הייתה אותה כיתה כי חיברנו תלמידים מכיתות מקבילות".

גם לאחר שהלמידה החלה חסרו כמה דברים 'זניחים', כמו למשל ספרים וכלי כתיבה: "התחלנו לחפש איך להביא ספרים ומחברות, תיקים. ארגון הציוד והשגרה נבנו תוך כדי הלימודים, עד שהגענו למצב שיש סדר יום תקין. ועדיין, הלמידה לא הייתה כפי שהכרנו אלא מספר שעות מצומצם יותר, כי בכל זאת התלמידים האלה עברו משהו" היא אומרת. את החוסרים השלימה פסג"ה אילת (מרכז לפיתוח סגלי הוראה) שריכזו תרומות וחילקו אותם לבתי הספר, וגם בית הספר הפולט שרכש ציוד: "אפילו מכונת צילום הוצבה בחדר אגודת הסטודנטים, ששימש חדר מורים" נזכרת מירזאיה.

מי שחשב שהלימודים יהיו בעדיפות שנייה התבדה: "היועצות הנחו את המחנכות להעביר פעילויות הקשורות לעיבוד הטראומה במסגרת הכיתה המלאה. עשינו זאת, אבל גם הבנו שהתלמידים רוצים מערכת של מתמטיקה, אנגלית. הם רוצים ללמוד. זה בא גם מתוך אמונה שמערכת רגילה היא חלק מהריפוי: שתלמיד צריך לחזור להיות תלמיד, ואנחנו צריכים לחזור להיות מורים ולא לשקוע במה שקרה. אבל כשהייתה עסקת החטופים וכאשר חזרו לבית הספר תלמידים שהיו חטופים היה צריך עשות עיבוד מחדש והיועצות הכינו פעילות. או כשגילו שמישהו נפצע או נהרג, אז שוב. אפשר לומר כי הפדגוגיה והייעוץ הלכו ביחד. כמו כן הכנסנו טיפולים אישיים במערכת. תלמיד שרצה טיפול היה יכול ללכת ולקבל אותו".

מירזאיה מספרת כי בשלבים הראשונים של המלחמה המחנכות מכיתות המקור עמדו בקשר רציף עם כלל התלמידים שלהן, אולם כאשר התבסס הקשר עם המחנכת בכיתה החדשה, הוא נעשה פחות רציף. כדי לשמור על החיבור בין כלל התלמידים של נופי הבשור הם קיימו ימי מפגשים בערבה בהשתתפות התלמידים והצוותים החינוכיים מכלל השלוחות: "במפגש הראשון של כל הצוות החינוכי לא נותרה עין אחת יבשה".

אוהל הפעילות לנוער – באנו לחבק

באילת מנוסים בהתנהלות עם בני נוער. מדי קיץ רחובות העיר גדושים בכשלוש מאות אלף בני נוער המשתכרים מאווירת החופש, ומרשים לעצמם לפרוק כל עול. כדי להבטיח את שלומם ולמנוע מהמצב לצאת משליטה, העירייה מפעילה ביולי – אוגוסט מתחמים בטוחים באזור הטיילת לפי מודל "קיץ בטוח באילת" שמשרתים את הצעירים ומצמצמים את התופעות הקיצוניות

המציאות שהחלה מתהווה באילת באוקטובר הייתה דומה: "הסתובבתי בלילות וראיתי בני תשחורת מסתובבים בשעות הקטנות, מעשנים ובוועטים בפחי אשפה" נזכר ד"ר דרורי גניאל, מנהל מנהל שח"ק באילת. הוא מספר כי

פנה למנהל המחוז וביקש להפעיל אוהל שיציע פעילות הפגתית, משבע בערב עד חצות לכיתה ז-יב': "קיבלנו תקציב מקרן רש"י, ממשרד החינוך ומשרד הרווחה. פתחנו סככה ענקית מעוצבת לתפארה שיועדה לבני הנוער בלבד. הגשנו 2 מרקים חמים, שתייה חמה וקרה. הוקמו דוכני ביגוד שהציעו להם להתחדש בבגדים חדשים, בחינם. הצטרפו אלינו מעמותת יוניסטרים והפעילו אוהל מדע עם משקפי VR. זה הפך להיות מתחם ענק שבו בכל ערב הייתה הופעה ושם גם ישבו עובדים סוציאליים, פסיכולוגיים, מדריכי נוער, מדריכי חבורות רחוב. למקום הגיעו בממוצע 700 בני נוער מדי ערב".

גניאל נזכר במקרה שהמחיש לו יותר מכל את חשיבות המקום. כדרכו באותם ימים הוא הגיע בערב לאוהל, לקח קערת מרק ושוחח עם מנהלי החינוך הבלתי פורמלי במקום. אמא ונער שעמדו בשער והתווכחו עם המאבטח משכו את תשומת ליבו. הוא ניגש לשוחח איתם: "הסתבר לי שהמאבטח לא נתן לאמא להיכנס. מדובר באמא של ילד בן 16 שהיה באילת בקיץ האחרון והכיר את האוהל. לאחר שנעקרו מביתם והשתכנו במלון, הוא הסתגר בחדר במשך 3 שבועות. לאחר שחברים סיפרו לו שפתחו את האוהל הוא ביקש מאמא שלו ללכת לאוהל, והיא ליוותה אותו למקום. זה היה הדבר היחיד שהוציא אותו מהחדר".

ים המלח (מועצה מקומית תמר)

אל מלונות ים המלח התפנו בימים הראשונים של המלחמה כ-8,500 תושבים מיישובי עוטף עזה. עם המפונים נמנו כ-2,000 תלמידים מגיל גן עד י"ב, מתוכם 700 תלמידים בחינוך העל יסודי. אוכלוסיית המפונים, אשר פוזרה ב-17 מלונות ואכסניות, לא הייתה הומוגנית: היו בה שמונה קהילות שונות באופיין, שהורכבו מתושבי שתי ערים – אופקים ושדרות – ושישה קיבוצים ומושב: בארי, חולית, כיסופים, מגן, יבול (השייכים למועצה מקומית אשכול), קיבוץ סעד וכפר מימון (השייכים למועצת שער הנגב). כל אחת מהקהילות איבדה רבים מיקריה וספגה פגיעות קשות בנפש. הקהילות הקטנות התמקמו באותו מתחם, ואילו הקהילות הגדולות יותר התפזרו בין כמה בתי מלון.

האוכלוסייה במועצה אזורית תמר, כ-2,500 איש בימים שבשגרה, גדלה בן לילה ביותר מפי 4. כעת, בלי התראה מוקדמת, היא נדרשה לספק מענים לצרכים חינוכיים בסדרי גודל של עיר. עובדי המועצה התגייסו אמנם למשימה ונחלצו לסייע למפונים, אך היה ברור כי אין ביכולתם לעשות זאת ללא תגבור.

תוך זמן קצר הגיע לאזור המלונות בים המלח רם זהבי, מנהל מחוז דרום במשרד החינוך, ועמו אנשי משרד החינוך. לאחר הערכה ראשונית, הם החליטו על הקמת מינהלת חירום במקום. זהבי פנה למנהל תחום נעורים ג'וינט אשלים תומר אושרי, והוא הסכים לקבל על עצמו את ניהול המינהלת והגיע מיד לאזור ים המלח.

צוות ההובלה אשר הקים אושרי עם הגעתו עבר בין כל המלונות והאכסניות ("מתקנים"), ובתוך הכאוס ששרר בלובי איתר את האחראי בתחום החינוך מטעם הקיבוץ או הרשות המקומית. אנשי הצוות הציגו את עצמם כנציגים הרשמיים של משרד החינוך ואספו נתונים מפורטים ככל האפשר על התלמידים בקהילה. הפגישות הוקדשו גם להיכרות בין אנשי הצוות לבין המפונים, ובמסגרתן הודגשה החשיבות של ההתארגנות החינוכית והוגדרו מטרותיה:

הגברת החוסן האישי והקהילתי, מתן מענה להורים ויצירת מסגרת עבור התלמידים.

אושרי פנה בדחיפות למנהלי בתי הספר בהווה ובעבר שהוא מכיר באופן אישי והזמין אותם להתנדב להקמת מסגרות חינוך. כמו כן, הוא נעזר בארגונים הפועלים בתחום החינוך כדוגמת אבני ראשה כדי לגייס מנהלים מנוסים. הצימוד של מנהל בית ספר מתנדב לקהילה נעשה על בסיס היכרות מוקדמת עם אופי הקהילה (כגון חינוך קיבוצי). עד יום שישי (13 באוקטובר) הושלם גיוס מנהלי הקהילות. כל מנהל במקום (המכונה כאמור 'מתקן') אחראי לניהול התהליך החינוכי לכלל התלמידים במקום.

ביום ראשון (שבוע ויום לאחר פרוץ המלחמה) המנהלים החלו לעבוד מול כל קהילה על הגדרת מטרות החינוך, גייסו מורים על בסיס הצוות החינוכי הזמין במתקן, (בדרך כלל בני הקיבוץ או מועסקים במסגרת החינוכית הקיבוצית ללא קשר לבתי הספר בהם לימדו קודם). אל המנהלים שמונו זה מכבר צומדו (כמעין עוזרים או סגנים) מדריכים מחוזיים וארציים, שם קוד לאנשי חינוך מנוסים ("מורי מורים" ביום יום) אשר הופנו על ידי משרד החינוך. לסיוע הצטרפו מורות חיילות, סטודנטים ומתנדבים, שהגיעו הן באופן עצמאי והן דרך משרד החינוך.

הקמת מרחבי הלמידה

בשבוע השני (החל מ-14 באוקטובר) כבר פעלו שמונה בתי ספר מאולתרים למפונים בתוך המלונות, אחד עבור כל קהילה. אלה היו העקרונות המנחים בפתיחת מרכזי הלימוד:

1. פתיחה הדרגתית, מהגיל הרך עד תיכון.

2. התקדמות מותאמת ליכולתן של הקהילות ולצרכים הייחודיים להן – כל קהילה על פי הקצב והפתרונות המתאימים לה.

הקיבוצים, בהיותם קהילות מגובשות, הקימו מסגרות חינוך עצמיות מתפקדות בתוך המלון, עם שיעורי אמנות, אנגלית, שפה ומתמטיקה. סדר היום כלל בדרך כלל שעה של למידה ושלוש שעות חוויה והפגה – בסיועם של מתנדבים רבים. לנוכח הטראומה והקשיים הנלווים, ההשתתפות בלמידה לא הייתה חובה.

קרן טורקל, אשר בימים שבשגרה משמשת מדריכה במשרד החינוך מטעם האגף למחוננים ומצטיינים ואחראית על תוכניות בעל יסודי בכיתות ט-י"ב במחוז דרום, התבקשה לסייע במינהלת החדשה שהוקמה. היא מספרת כי בהתחלה לא היה מענה טוב לתלמידים הגדולים יותר. "בקהילות החלו לרקום מסגרות, אבל הן היו אפקטיביות בעיקר לקטנים יותר. איפה החטיבה העליונה? איפה חטיבת הביניים? באחת הפעמים הסתובבנו במלון נוגה עם תג של משרד החינוך, וילדה בי"ב מכפר מימון ניגשה אלינו ושאלה אם אנחנו ממשרד החינוך. היא אמרה: 'אף אחד לא רואה אותנו! אתם לא מבינים שיש לנו בגרות אוֹטוֹטו?' זה הדליק לי נורה אדומה. שאלתי את תומר מה התוכנית, והוא אמר, 'את מזהה צורך? צאי לדרך'."

בשלב זה החליטו במינהלת להקים חמישה מרחבי למידה, ולהציע בהם מעין שיעורים פרטיים לתלמידי כיתות ט-י"ב, כולל הכנה לקראת הבגרות לתלמידים המעוניינים בכך. המרכזים אוישו על ידי מרצים וסטודנטים מהאקדמיה, בעלי תפקידים מאגף המצוינות ומורים פרטיים מקצועיים. הנהלת המלונות מצדה סיפקה מרחבים שקטים: "עברתי

בחדרי האוכל ובלובי, וכל ילד שפגשתי שאלתי מה הוא עושה, איפה הוא לומד ואם יש לו בגרונות מתוכננות. הצעתי לילדים האלה להגיע למרחב הקרוב. כמו כן, הוצאתי פלייר שמציג את שיעורי התגבור שאנחנו מציעים במתמטיקה, אנגלית ולשון, עם פרטי ההתקשרות – והילדים התחילו להתקשר", נזכרת טורקל.

העדיפות בתחומי הלימוד ניתנה למקצועות הליבה. טורקל מסבירה כי בפגישה הראשונה עם התלמידים הם השתתפו בראיון אישי ובו נשאלו מה ירצו ללמוד, במה הם מתקשים, ובאילו שאלונים ניגשו לבגרות. המורים התרשמו מהרמה של התלמידים ובנו להם תוכנית עבודה. "במלון לוט הייתה קבוצה של 12 ילדים מקריית שמונה שלא רצו להצטרף לקבוצה של שדרות. דיברנו איתם באופן אישי, וגם עם ההורים, כדי שהילדים יבינו שכולם מעוניינים בזה. שאלנו כל תלמיד לאן הוא רוצה להגיע ומה חשוב לו. יש כאלו שרצו ללמוד בזוגות, כי הם חיפשו גם את החברתי וגם את היחס האישי".

תלמידים שניגשו לבגרות התבקשו לציין באילו שאלונים הם כבר נבחנו ובאילו הם צריכים להיבחן, וכאשר הם לא ידעו את התשובה, המורה המתנדב יצר קשר עם המורה מבית הספר שפונה: "ביום המלח התנדבו מורים מדהימים. היה מורה מבוגר שהיה מומחה בלהכין תלמידים לבגרות ב-4 ו-5 יחידות, אז מיקדתי אותו רק בזה. אחת המורות התמקדה בהכנת תלמידים ל-3 יחידות במתמטיקה. מורה אחרת לאנגלית מכפר סבא הייתה שם דבר – מומחית בחלק של השיח, בהכנה לבחינה בדיבור – והיא הכינה תלמידים ל-5 יחידות, בזמן שאחת אחרת הכינה את התלמידים לשאלונים. למורים הללו הייתה מוטיבציה מטרופת, והתלמידים התקדמו מאוד. הם גם התעקשו לגשת לבגרות חורף", מספרת טורקל.

בהמשך, בעזרת מדריכה מהאגף למחוננים במחוז דרום נפתחה גם קבוצת מחוננים, והגיעו אליה מספר תלמידים מאותרים מכל המתקנים ביום המלח ל"יום שליפה". כאשר התחוור כי שעות הבוקר אינן מתאימות ללמידה, שכן בני הנוער הלכו לישון מאוחר ולא התעוררו מוקדם, מרחבי הלמידה החלו לפעול בשעת הצהריים ופעלו רצוף עד שמונה בערב: "חופש הפעולה היה הסיפור. סמכו עלי, ויכולתי ליצור פתרונות בהתאם לנדרש בשטח" היא מסכמת.

לצד הכיתות המאולתרות הוצע לילדים ביום המלח מענה בלתי פורמלי שכלל פעילויות פנאי ואורגן על ידי מתנדבים. הדבר הקל מעט על בני הנוער, לאחר שעד אז הם הסתובבו חסרי מעש ומשועממים – וביום המלח חוסר המעש גדול במיוחד בהיעדר מרכזי בילוי ופנאי.

הקמת בתי ספר

בשבוע השלישי למלחמה הובן כי הלמידה בבתי הספר בתוך המלונות אינה אפקטיבית, בעיקר משום שהיא טומנת בחובה קשיים הנובעים מעירוב של משפחה, קהילה ובית ספר באותו המרחב. היות שהרשות המקומית תמר לא יכלה לקלוט את כלל התלמידים שהגיעו לים המלח בבתי הספר שלה (כדי לסבר את האוזן, במערכת החינוך העל יסודית בתמר למדו לפני המלחמה 80 תלמידים בלבד), הוחלט על הקמת בתי ספר מחוץ למלונות: "ילד מה הוא צריך? תיק בית ספר על הכתף ולצאת החוצה מהבית ללמוד", מזקק זאת מנהל המינהלת בים המלח מטעם משרד החינוך, תומר אושרי.

תוך שבועיים, הרף עין במונחים של משרד החינוך, הוכשר שטח במקום המכונה "הסולארים", לא הרחק מחוף הרחצה. אל המקום, שהוקם בסיוע המשרד וארגוני מתנדבים (ביניהם החמ"ל האזרחי), הובאו מבנים יבילים, מדשאות ומתקני חצר, ריהוט, מחשבים וציוד. ב-8 בנובמבר נחנך המתחם החינוכי עבור תלמידי העוטף, ובו עשרה בתי ספר – שלושה מתוכם על יסודיים. במקביל, הוקמו שני בתי ספר לתלמידי שדרות, בית ספר יסודי במלון רויאל ובית ספר על יסודי במלון לאונרדו אין – שניהם על בסיס מתקנים מאולתרים בשטח המלונות. מתחמים חינוכיים נוספים הוקמו בבית ספר שדה עין גדי ובמקומות נוספים.

בתי הספר התמקדו בלימודי הליבה, אולם נעשה מאמץ לספק לתלמידים אפשרויות למידה במגמות השונות. על פי רוב, הדבר נעשה באמצעות שיעורים פרטניים שניתנו על ידי מורים שהתנדבו לסייע, או בלמידה מרחוק שהעבירו

זרקור על: שכבת י"ב בית ספר נופי הבשור – מועצה אזורית אשכול

שכבת י"ב של בית ספר נופי הבשור ספגה אבדות קשות ב-7 באוקטובר. תלמידי השכבה שמתגוררים בקיבוצי המועצה האזורית אשכול היו בקו התופת, איבדו בני משפחה וחברים (חברת שכבה נרצחה בביתה), ולחלק מהם היו בני משפחה חטופים. השכבה הייתה מגובשת מאוד, עם תלמידים מנהיגים ויוזמים. רגע לפני המלחמה הם חזרו ללימודים, והיו להם תוכניות גדולות לשנת הלימודים החדשה: מסע לפולין, טיול שנתי ומסיבת הסיום. (המשך בעמוד הבא)

שבועיים לאחר תחילת המלחמה נפגשה השכבה כולה באילת. המפגש היה מרגש ומחבר. התלמידים והמורים מבינים שלצד הכאב והאובדן הגדול, יש להם זה את זה והם רוצים להיות ביחד. לפי המתווה שפרסמו המחנכים, עבור התלמידים בשכבה קיימים ארבעה מרכזי לימוד: מי שבאילת ילמד באילת, מי שברמת נגב ילמד שם, מי שבערבה ילמד בערבה, ומי שבים המלח ילמד בים המלח – כך שבעצם כל השכבה התפרקה. "ברגע שקראתי את ההודעה שלחתי הודעה לחברים שלי מהשכבה: 'לא נראה לי שהם מבינים מה קורה פה, אני לא מסיימת את התיכון בלי החברים שלי, שגדלתי איתם. אם איבדתי את הבית שלי, אז לפחות שישאר לי משהו אחד שמזכיר לי את הבית שלי, וזה השכבה שלי, ואם אפשר לייצר את זה במקום אחר – זה מה שעושים' צוטטה אחת הבוגרות בראיון שנערך עמה.

בפגישה נוספת של תלמידי השכבה, שנערכה שבועיים לאחר מכן, הם החליטו לפנות בכתב אל שר החינוך יואב קיש בבקשה לקבל פנימייה משלהם, שתאפשר להם לסיים את שנת הלימודים יחד. השר נענה בחיוב, והקמת הפנימייה יצאה לדרך. תהליך הבחירה של המקום ודרך הקמתו נעשה בשיתוף מלא עם התלמידים, והוא כלל שיחות אישיות של שר החינוך עם התלמידים, התייעצות, חשיבה על אתגרים וגיבוש פתרונות. בסופו של דבר עברו לפנימיית עין גדי 130 תלמידי שכבה י"ב של תיכון נופי הבשור (מתוך 160 בני נוער סה"כ), והם יתגוררו במקום במשך כל השבוע עד סוף שנת הלימודים. מתווה הלמידה שנבחר כלל שני ימי לימודים פורמליים בבית הספר במתחם הסולאריים שהוקם בים המלח, ושלושה ימים נוספים של פעילות בלתי פורמלית – התנדבות, טיולים ועוד – במתכונת המזכירה מכינה.

מורי המגמות בבתי הספר המקוריים. לכך הצטרף בתקופה זו מרכז חדש למחוננים שהחל לפעול במתחם והציע תוכניות מצוינות ותגבור לכ-20 תלמידים.

מרחבי הלמידה המשיכו לפעול לאחר הקמת בתי ספר החדשים. לאחר שבתחילה התלמידים המשיכו להגיע אליהם ונמנעו מהתייצבות בבתי הספר, הוחלט שחלק מהמרחבים יחלו לפעול רק לאחר שעות בית הספר, וההשתתפות בשיעורים אצלם תותנה בהתייצבות בבית הספר בבוקר. במקרה של שדרות, מרכז הלמידה שולב בתוך בית הספר.

לקראת סוף נובמבר הוקם מינהל חינוך ים המלח, והאחריות על החינוך באזור עברה באופן ישיר למשרד החינוך. ברמה הארגונית הוסדרה פעילות בתי הספר: הם קיבלו סמל מוסד, שיעורי ההעסקה של המורים עברו בקרה וארגון מחדש ועוד.

בד בבד, מוסדו המענים הבלתי פורמליים לבני הנוער. לאחר שהשבועות הראשונים של המלחמה התאפיינו בגודש של פעילויות העשרה והפגה על ידי מתנדבים, בשלב זה נעשה ניסיון למנן ולסדר את הפעילויות, כך שייתנו מענה רציף ומעמיק יותר לבני הנוער. כך, את מקומן של פעילויות חד פעמיות היוצרות עומס ובלבול תפסו עמותות וארגונים שהתחייבו לפעילויות קבועות וארוכות טווח. בשלב זה הוקם גם מרכז חוסן על ידי הרשות המקומית תמר ובשיתוף החברה למתנ"סים, ומוסדה פעילות תנועות הנוער. הבאת בני הנוער למתחמים הייתה באחריותם של צוותי החינוך, ולעתים היה עליהם להגיע לבתי המלון ולשכנע את בני הנוער להשתתף בפעילויות.

בית הספר של תלמידי שדרות בים המלח

כמענה לכ-200 תלמידי שני התיכונים (הממלכתי והממלכתי-דתי) של העיר שדרות ששהו בים המלח הוחלט על הקמת בית ספר תיכון. מטעם רשת אמית, אשר מנהלת בשגרה את שני התיכונים שפעלו בעיר, מונה דוד דביר, איש חינוך בעל ניסיון רב, שניהל בית ספר של הרשת בעבר.

הקמת בית הספר במתחם החדש שהוקצה לו במלון לאונרדו אין הייתה כרוכה בארבעה אתגרים מרכזיים: זיהוי התלמידים ומיפויים בהתאם למיקומם הנוכחי ומצבם הרגשי והלימודי; איתור הצוות המקצועי; לשם הקמת בית הספר נדרשו כ-20 מורים, מחנכים ומורים מקצועיים; איתור מבנים ומקומות ללימוד; ויצירת שגרת למידה לתלמידים.

התלמידים חולקו ל-14 כיתות: 10 כיתות חינוך ממלכתי וארבע כיתות חינוך דתי, כ-15 תלמידים בכל כיתה. בתחילה השיעורים התנהלו על הדשא, ליד הבריכה ובלובי, וגם באוהל בדואי, ולאחר מכן הוסבו אולמות וחללים שונים לכיתות באמצעות בנייה קלה. בכיתות הותקנו לוחות וכיסאות חדשים, וציוד אישי סופק לתלמידים על ידי עיריית שדרות.

בגיוס המורים נעשתה הפרדה בין מחנכי כיתה לבין מורים מקצועיים. כמחנכות גויסו בעיקר נשים צעירות, מחוברות לקהילה ומחויבות למשימה החינוכית ולמשמעותה. המחנכות היו אחראיות על הגעת התלמידים, והן החזיקו ברשימות המעודכנות ביותר והתקשרו לתלמידים מדי יום ביומו כדי לוודא שהם מגיעים לכיתה. "בכיתות שנוצר בהן קשר אישי עמוק זה עבד", מסביר דוד דביר, מנהל בית הספר. במקום היה צוות הוראה עודף, ולכן הייתה אפשרות

זרקור על: "בית הספר של החלומות" - מושב יבול

"רוצה להקים בית ספר?" נשאלה ליסה לוי, שהגיעה לים המלח בתום השבוע הראשון למלחמה בחיפוש אחר תפקיד שתוכל לסייע בו. לוי, ראש תחום בארגון אבני ראשה ומנהלת בית ספר בעברה, הופנתה על ידי המינהלת שהקים משרד החינוך אל האכסניה במצדה, שאירחה בשלב זה חלק ניכר מתושבי המושב יבול השייך למועצה אזורית אשכול. לוי נרתמה למשימה, אבל הוסיפה טוויסט משלה: "אמרתי שזה הזמן לחלום חלומות, ולכן נקים בית ספר לא שגרת".

הרושם הראשון שהתעורר בלוי עם הגיעה לאכסניה היה תחושת הכאוס שהורגשה בקרב מי שהפכו זה לא מכבר לפליטים בארצם, והיא הבינה שכדי להצליח במשימה יש להתחיל בתהליך מיפוי לתלמידים – כמה עשרות בסך הכל. "אף שזה מושב קטן התקשינו לקבל את נתוני התלמידים, כי כל הזמן המשפחות באו והלכו. שלחנו שאלון צרכים לימודיים לכל משפחה ביישוב, והתשובות חשפו את מגוון התלמידים הרחב. היו שם תלמידים על כל הרצף החינוכי, כולל חינוך מיוחד, וגם ילדים שהנסיבות הקיצוניות יצרו אצלם צרכים חדשים". לאיוש הצוות החינוכי נרתמו קרובת משפחה של אחד מבני המושב, מורה לשעבר שעובדת בהייטק, מורה לחינוך גופני מהמושב, מורים מתנדבים ומורות חיילות.

לוי מספרת כי התבססה על ארבעה עוגנים בהקמת בית הספר. העוגן הראשון היה פעילות פיזית, שתכליתה לחזק את הקשר בין גוף לנפש ובכך לאפשר לילדים את תחושת השליטה. "הקפדנו על פעילות פיזית יומית", מספרת לוי. "גייסנו את כל הציוד הדרוש כך שלמורה לספורט היה כל מה שהיא יכלה לחלום עליו, ושולבו גם שיעורים מגניבים בברכה של האכסניה". העוגן השני היה הסטודיו לאמנות. "הילדים היו מגיעים אליו פעמיים או שלוש בשבוע למפגשים 'של החבר'ה', כך שגם מי שלא היה פנוי נפשית לטיפול הגיע למרחב בטוח רגשית". העוגן השלישי היה מרחב 'זולה' על מחצלות באוויר הפתוח. הזולה הופעלה בעזרת אנשי חינוך מקבוצה המכונה "שומרי הגן", ולמדו בה מלאכות שונות. העוגן הרביעי היה מרחב הכיתות. במרחב זה התאימו את תוכנית הלימודים ליכולת של התלמידים ולמצבם הלימודי, והוא כלל שיעורי אנגלית ומתמטיקה לקבוצות רב גיליות.

עכשיו רק נותר להביא את התלמידים. "הם לא קמו לפני עשר בבוקר, לא תמיד הגיעו לארוחת הבוקר, וכאשר קמו – היו הולכים לברכה", אומרת לוי. "המרחב כולו היה מלא חללים מגניבים, והיה להם קל להיעלם, במיוחד לנוכח שחיקת הסמכות ההורית". לוי הבינה שנדרש אופי פעולה שונה. "נתנו להם אופציות לבחור שיעורים שלא מתוך תוכנית הלימודים, אבל לפי תחומי הדעת. הלימודים הובלו על ידי חוויה וסקרנות, והתבססו על קשר אישי עם המורים ועל חומרים מסקרנים ויצירתיים מאוד, לצד למידה פעילה של הילדים עצמם. היו למשל שתי מורות שהי להן רפרטואר רחב של סגנונות לימוד. שתי המורות המדהימות האלה, שהגיעו מדי יום מכפר אדומים, לימדו מדעים בצורה הכי יצירתית: הביאו אוגרים וגבישים מים המלח, עשו ניסויים ובדקו השערות מדעיות. בשיעורים הללו הילדים המשיכו ללמוד במקום לצאת להפסקה, כי היה להם מעניין. גם הסטודיו לאמנות היה מקום מרכזי, והיינו מגיעים לשם 'לתפוס' את הילדים ולמשוך אותם ללמידה. לאט הכנסנו אותם ללמידה שיטתית יותר".

יום הלימודים התייצב על שלוש-ארבע שעות למידה, אבל הלימודים בעצם לא ממש הסתיימו, ולא רק כי לא היה צלצול: "אחרי שעות בית הספר 'הרשמי הגיעו תנועות הנוער, או שעשינו סדנאות יצירה ואמנות עם הילדים, כך שהצלחנו לטשטש את הגבולות בין הפורמלי ללא פורמלי, ולנו כאנשי חינוך הזדמנה אפשרות יוצאת דופן לראות את הילדים לאורך כל הרצף הלימודי-חינוכי".

בהתחלה פעל בית הספר במתכונת של כיתות רב גיליות, אך תוך שלושה שבועות עלה בידי לוי ואנשי הצוות שלה ליצור שש כיתות נפרדות לבית הספר היסודי, עם מחנכת לכל אחת מהכיתות, ולימודים דו שכבתיים בחטיבה עד כיתה י'. כאשר הגיעו מחשבים נעשה שימוש גם בלמידה מרחוק. "כאשר בית הספר התייצב, גם ההורים הרגישו שהם יכולים לחדש את הסמכות ולהתעקש עם הילדים להיכנס לכיתות ולהתמיד", אומרת לוי.

לוי מספרת כי בית הספר התפרק כאשר משרד החינוך דרש שתלמידי היסודי והעל יסודי של יבול יגיעו לבית הספר שהוקם עבורם בסולאריום. התלמידים נדרשו לנסוע מדי בוקר בהסעות של אוטובוסים לבית ספר 'שגרת', והדבר גרר השתמטות עד כדי כך שהתלמידים פשוט הפסיקו להגיע לבית הספר. הקטנים יותר הסתובבו באפס מעשה באכסניה, והגדולים נדדו ברחבי הארץ בין החברים מבית הספר הקודם. תלמידי שכבה י"ב עברו להתגורר בפנימייה בעין גדי עם בני השכבה. בתום כשלושה חודשים רוב תושבי המושב כבר התפזרו למקומות אחרים.

אף שבית הספר פעל שבועות ספורים בלבד, לוי חשה שמלבד ההירתמות למטרה החשובה, זו גם הייתה התנסות יוצאת דופן עבורה: "ברור לי שזה לא מודל בר־קיימא אלא 'בית ספר של החלומות', שהייתה בו אמת לאותו הרגע. בכלל לא הייתי צריכה לחשוב איך להקים אותו, כי העקרונות בעבעו בי שנים: מקום שמחבר גוף, נפש ולמידה, שיש בו שילוב של תחומי דעת והזדמנויות מגוונות ללמידה במרחבים שונים; בית ספר רב גילי עם מורות ורסטיליות, מוסד שמצמיח שאלות אורגניות מתוך המציאות שאנחנו חיים, שמאפשר לבחור עם אילו חומרים עובדים, שמטפח קשרי מורה־תלמיד על בסיס עניין. כאשת חינוך, זה גרם לי לתהות איך לא לאבד את כל הדברים הללו כשחוזרים לבית ספר רגיל".

פרק ג: מודלים של קליטה בערים גדולות וברשויות נוספות

“אני מרגיש שאיבדנו 50% מבני הנוער.. המתבגרים הפכו יום ללילה ולילה ליום והתנתקו ממערכת החינוך.”

הרב תומר גרוסמן, מנהל החינוך הממלכתי־דתי באזור סובב ירושלים, שהיה אחראי על הקמת חלק מבתי

הספר למפונים בעיר

מפונים רבים הופנו לערים גדולות או בחרו להגיע אליהן, ובהן תל אביב, ירושלים, טבריה ונתניה. בפרק להלן בחרנו להציג את מודל הקליטה של המפונים בשתי הערים הגדולות בישראל, תל אביב וירושלים. ערים אלו שונות זו מזו במידה רבה: תל אביב מדורגת גבוה בדירוג הסוציו־אקונומי, בעוד הדירוג של ירושלים נמוך; וירושלים מאופיינת בשמרנות דתית, בעוד תל אביב נחשבת ליברלית וחילונית. הבדלים אלו עשויים להשפיע על התפיסה של איכות הפתרונות וסוג המוסדות החינוכיים שיימצאו בה ולהשפיע על ההגעה לעיר. כך למשל, האוכלוסייה החרדית בחרה להגיע לירושלים ולא לתל אביב, ככל הנראה בשל שפע מוסדות חינוך רלוונטיים (ואווירה מתאימה יותר); ואילו מפונים שהגיעו תחילה לאילת או לים המלח, העדיפו לעבור בהמשך לתל אביב, משום שהיא הציעה להם פתרונות טובים יותר בהיבטים של חינוך, תרבות ופנאי.

תל אביב

לעיר תל אביב־יפו הגיעו עם פרוץ המלחמה ולאחריה כ-25,000 מפונים. מדרום הארץ הגיעה תחילה קבוצה גדולה משדרות, ויחד עמה קבוצות מפונים מקהילות ניר עם, נתיב העשרה, ומשפחות שהגיעו כבודדות מאשקלון ועוטף עזה. בשלב מאוחר יותר הגיעו מפונים מקריית שמונה, מהמועצות האזוריות מטה אשר ומעלה יוסף, וכן קהילת קיבוץ רעים, שהייתה בתחילה באילת ועברה כקהילה לתל אביב.

עם המפונים שהתמקמו בתל אביב הגיעו גם כ-3,000 הם ילדים ובני נוער (700 מתוכם משדרות) בגיל גן עד י"ב, מתוכם כ-300 תלמידי תיכון מ-14 תיכונים שונים. כבר בשלב הראשון הובן הצורך במתן מענה חינוכי לתלמידים המפונים. בכל אחד מהמלונות שבהם שהו מפונים הוצב מיד עם הגעתם נציג מהעירייה, שתפקידו לדאוג לצרכים שלהם ולחברם לכל השירותים העירוניים. "המפונים שהגיעו אלינו מדרום ומצפון הארץ הם כעת התושבים והתושבות

שלנו לכל דבר ועניין, ואנחנו עושים כל שביכולתנו כדי להעניק להם הרגשה של בית", הכריז ראש עיריית תל אביב רון חולדאי. "הבית הזה כולל את כל שירותי הבריאות, הרווחה, התרבות ואולי הכי חשוב – החינוך". בהמשך נשלחו אנשי הרווחה, השירות הפסיכולוגי ועובדים נוספים לסייע למפונים להיקלט.

בשבועות הראשונים העמידה העירייה מדי יום, בשעות אחר הצהריים, מרכזים חינוכיים לתלמידות ולתלמידים המפונים. הפעילות במרכזים אלו, אשר מוקמו בבתי ספר הסמוכים לקו החוף ולמלונות שלאורכו – תל נורדאו, א.ד. גורדון ואולפנת בני עקיבא – התקיימה על ידי מתנדבים של החמ"ל האזרחי ומתנדבים נוספים. הניהול היה של העיר: באותה העת לא היו הנחיות ממשרד החינוך למחוז, וכלל הפעילות מומנה על ידי עיריית תל אביב.

כבר מתחילת המלחמה יצר מינהל החינוך העירוני בתל אביב, בראשות שירלי רימון, קשר עם ראשי אגפי החינוך של הרשויות אשר פונו לעיר, כך שכל החלטה התקבלה ככל האפשר בשיתוף פעולה מלא בין שלושה גורמים: מינהל החינוך של עיריית תל אביב-יפו, אגף/מחלקת החינוך של רשות האם ומחוז תל אביב של משרד החינוך. לאחר כחודש, לנוכח מצב הלחימה המתמשך וההבנה כי תקופת המלחמה תהיה ממושכת, הובן הצורך בהסדרת המענים החינוכיים עבור הקהילות השונות לטווח ארוך.

עם הזמן, התגלו בקרב בני הנוער של תופעות של 'מסוכנות', במלונות עצמם ומחוצה להם. לשם מתן מענה לבני הנוער, נפתח מתחם נוער במרכז העיר (כיכר אתרים). המתחם פעל כמועדון, משעות אחה"צ עד הלילה, כולל סיירת לילה עם מדריכי קידום נוער. המקום הצליח לרכז בני נוער רבים, והמענים שניתנו להם היו מגוונים.

המענים החינוכיים

התאמת בתי הספר לקהילות השונות נעשתה על פי רוב על פי הצרכים הייחודיים של כל קהילה וקהילה, וכן על פי התאמת המגמות לבגרויות של התלמידים. לתושבים המפונים ניתנה בדרך כלל אפשרות בחירה, והיה ניסיון למצוא פתרונות לכל התלמידים והקהילות.

המענים החינוכיים שניתנו לתלמידים חולקו לשלושה סוגים: בתי ספר עירוניים אשר קלטו קהילה שלמה; קליטה של תלמידים בודדים לאחר שפנו באופן עצמאי לבתי הספר; ובתי ספר אשר נפתחו במיוחד עבור הקהילות. דוגמה למענה הראשון היה למשל כאשר בית ספר שמיר ועירוני ד' קלטו את תלמידי תיכון קיבוץ ניר עם, בית ספר פרס קלט את תלמידי מושב נתיב העשרה ובית ספר צמרות ותיכון חדש קלטו את תלמידי רעים. תלמידי מועצה אזורית מטה אשר ומעלה יוסף אשר למדו במלון נקלטו בהמשך בגימנסיה הרצליה.

לתהליך הקליטה המרוכז של התלמידים בבתי הספר הוקדשה מחשבה רבה. בכל בית ספר על יסודי שקלט תלמידים התקיים שבוע הכנה, שכלל מפגשים של מנהל בית הספר עם הקהילה ועם ההורים, הכנה של צוות המורים בבית הספר, הכנת התלמידים בבית הספר לקליטה ולבסוף – אסיפה של כל ההורים בבית הספר עם המחנכים והצוות. בתום שבוע ההכנה נכנסו התלמידים לכיתות. למעשה, כל בית ספר בנה תוכנית קליטה שהותאמה לצרכים של התלמידים, מהתאמה טכנית של ציוד, דרך התאמה רגשית וחברתית ועד התאמה לימודית.

במקומות בהם התלמידים נקלטו במערכות קיימות, נרשמה נוכחות גבוהה של התלמידים. נראה כי הם ביקשו לחזור לשגרת לימודים, למוכר ולידוע, בדומה לתלמידים תושבי העיר תל אביב. על החשיבות בחזרה ללימודים ולשגרה אמרה מנהלת אגף החינוך בתל אביב, שירלי רימון: "האסקפיזם של הילדים הייתה הלימדה והשגרה של בית הספר, זה היה הזמן שהם יכלו לא לדבר על הטיולים והחטופים. גילינו בתקופה הזו משהו מפתיע – הרבה מאד ילדים שיש להם ביקור סדיר בעייתי בחיי שגרה, הגיעו באופן קבוע ועקבי לבית הספר. זה היה המקום היחיד ששמר את הנורמליות מפעם".

המענה השלישי היה בתי ספר שנפתחו עבור הרשויות שמהן הגיעו קבוצות גדולות של מפונים: עבור שדרות הוקם בית ספר במרכז מט"ח ובמרכז פסגה בעיר, ולקריית שמונה באוניברסיטת תל אביב (ולאחר מכן הם עברו למתחם סינמה סיטי גלילות).

במתחמים הייחודיים נוכחות התלמידים לא הייתה גבוהה. על השתלבות בני הנוער של קריית שמונה במוסדות שהוקמו עבורם במלחמה דיברה במסגרת כנס "חינוך במלחמה והמלחמה על החינוך" ד"ר מגי מועלם, רכזת מגמת ביוטכנולוגיה בתיכון אורט דנציגר בקריית שמונה, המשמשת כיום גם כמורה בבית הספר שנפתח במתחם סינמה סיטי. ד"ר מועלם הציגה את מגוון הבעיות והאתגרים שעמדו ועומדים בפני תלמידים, הורים ומורים מפונים. לאחר תקופה ראשונה של דיסאוריינטציה וניסיונות שלא ממש צלחו מסיבות שונות לשלב את תלמידי העיר בבתי ספר בתל אביב, הוקם עבורם, כאמור, בית ספר מיוחד.

בית הספר הזה משקף בפעולתו התגייסות של כלל המערכת, ובראש בראשונה של המורים המפונים מהעיר וסביבותיה, שמהווים את שדרת ההוראה העיקרית. אלו האחרונים חברו בהתראה קצרה למסגרת מקצועית חדשה, עם אנשי צוות עמיתים ומנהלים שלא הכירו, ובדרך כלל הם נדרשו לקחת על עצמם גם מקצועות הוראה שלא לימדו קודם. אולם למרות המאמץ והרצון הטוב, המציאות החדשה הזו הייתה קשה ומתסכלת הן למורים והן לתלמידים: "יש תחלופה גדולה של ילדים, וגם של הצוות, והמערכת משתנה כל הזמן", מתארת ד"ר מועלם. כיתות הטרוגניות, "יש

לי בכיתה ילדים של חינוך מיוחד, ילדים עם בעיות התנהגות, ילדים גאונים וילדים רגילים, ומולם אני צריכה לנהל שיעור. המבנה לא מאובזר, כל מה שיש זה מצגת ושולחן... אין למידה אמיתית. גם כשיש לי שיעור טוב, אני בעצם באה למלא את זמנכם, לתת להם איזשהו ערך ליום הזה לאחר שטרחו והגיעו. אין רצף הגיוני בלמידה... עכשיו רכזת המתמטיקה אצלנו צריכה להגיש את התלמידים לחמש יחידות במתמטיקה, וזה לא דומה לתלמיד בחיפה, תל אביב, לא משנה איפה, שלומד בטרנס למבחן..."

ירושלים

עם כ-15,000 המפונים שהגיעו לירושלים ונקלטו בבתי מלון בעיר ובסביבתה, הגיעו גם כ-5,300 תלמידים. עם המפונים מיישובי הדרום שהגיעו לעיר נמנים תושבי המועצה האזורית שער הנגב (מהמושב יכני ומקיבוץ דורות), ותושבי העיר שדרות. הנקלטים מהצפון הגיעו בעיקר מהיישובים שלומי וקריית שמונה. המפונים התקבצו ביותר מ-70 מרכזי קליטה, המכונים "מתקני יחד". חלק מהמפונים הגיעו באופן עצמאי, ללא תיאום או פינוי רשמי.

בעירייה הבינו כבר ביום שבת, 7 באוקטובר, כי עליהם להיערך לקליטת אלפי תושבים, לרבות תלמידים. הם רתמו את צוותי מערכת החינוך המושבתת והציבו נציג בכל אחד מהמרכזים. בהמשך הוצבו במקום עובדי מינהל החינוך ומחלקותיו, ובהם צוותי מרכזי החדשנות, מורים ממערכת החינוך, גמלאים של המשרד והעירייה, אנשי יחידת הפדגוגיה וגם עובדים סוציאליים ופסיכולוגים, שנתנו מענה פסיכולוגי ראשוני.

הלמידה בבתי המלון

בימים הראשונים שררה בבתי המלון המולה רבה. צוותי מתנדבים הציפו את הלובי וחילקו תרומות, לרבות בגדים ומשחקים לילדים, והפעילו את הילדים. גם בימים שלאחר מכן ניתן המענה החינוכי על ידי ארגוני מתנדבים. הפעילות התקיימה במתקני המלון כמו הלובי, בית הכנסת וכו', התקיימה פעילות שהתמקדה בהפגה ומשחקים, בעיקר לגילאים הצעירים, וללא ציוד לימודי רלוונטי לתוכנית הלימוד.

מהשבוע השני ואילך חלה התמסדות מסוימת בפעילות. אולמות בתי המלון חולקו לכיתות באמצעות מחיצות מאולתרות, שביניהן הונחו כיסאות ופופים והובאו לוחות. התלמידים חולקו לפי שכבות גיל ונכנסו לכיתות המאולתרות. זרם המתנדבים היומיים פחת, ובמקום נכחו מתנדבים "קבועים" יותר, ובהם מורים ומחנכים בשנת שבתון. סדר היום התייצב גם הוא, והוא כלל שעות לימוד "פורמליות" לצד העשרה והפוגה. בבתי מלון קטנים יותר, שבהם לא היו די תלמידים ושטחים ציבוריים, נדרשו התלמידים להגיע למלונות סמוכים.

בינתיים השיג משרד החינוך שליטה מסוימת על האירועים. עמליה ליידרמן, מפקחת מחוז ירושלים, תיארה זאת כך בסיום בבתי מלון שנערך בסוף אוקטובר: "ברגע שנפתח מתקן קליטה, האנשים שלנו מיד מגיעים לשטח וממפים את האוכלוסייה מבחינת מספר הילדים והמשפחות, הגילים והצרכים. אם כמות הילדים מספקת ממנים מנהל – ומתחילים להפעיל את מערכת החינוך באותו מתקן. אם אני מסתכלת על כל מתקני הקליטה, יש לנו ב-51 מהן תוכניות פדגוגיות וחינוכיות".

עם זאת, אותן תוכניות חינוכיות היו רלוונטיות בעיקר לגילי הגן והחינוך היסודי, בעוד לתלמידי העל יסודי ניתן מענה מצומצם יותר, אם בכלל, בעיקר באמצעות מסגרות חינוך לא פורמלי כגון תנועות נוער. רבים מבני הנוער הסתגרו בחדרים, צמודים לטלפונים, והעבירו את זמנם בדרך כלשהי. חלק מהם עמד בקשר עם המורים מהכיתה בבית הספר המקורי, שניסו לתמוך בהם מרחוק, לעתים אפילו מהמילואים. במקרים שבהם אנשי חינוך מבית הספר המקורי הגיעו למלונות והצטרפו לצוות בית הספר במלון, הדבר סייע מאוד לחיזוק תחושת השייכות של התלמידים ועודד אותם לצאת מהחדר ולהצטרף ללמידה, ולו לזמן קצר. מי שסבל במיוחד היו תלמידי כיתות ז' שכלל לא הספיקו להכיר את חבריהם לכיתה או את המחנך. לחלקם אפילו לא היה את מספר הטלפון שלו או לא זכרו את שמו המלא.

קושי אחר היה היעדר חומרי לימוד. התלמידים הגיעו ללא ספרי הלימוד שהשתמשו בהם בכיתות האם. מט"ח חילקה חוברות לימוד מותאמות גיל, וגם המורות הביאו דפי עבודה וחומרי לימוד, אם כי מכוונות צילום שיאפשרו צילום עותקים לכולם היו מצרך קשה להשגה. המחשבים הניידים שחולקו אפשרו למידה מרחוק בפלטפורמות שונות שהעמידו לצורך כך משרד החינוך וגופים נוספים (ראו פרק ד'), והמזכירות הפדגוגית במשרד החינוך הכינה את ערכת "עוטפים באהבה", ובה קישורים לתכנים לימודיים לצד הצגות ומשחקים דיגיטליים.

עד סוף אוקטובר המשיכו להתקיים הלימודים במלונות במתכונת של בתי ספר מאולתרים. שעות הפעילות בבתי הספר היו בדרך כלל בין תשע וחצי בבוקר (עם סיום ארוחת הבוקר בחדר האוכל) עד 13:00. בשלב זה המורים המתנדבים הקבועים החלו לקבל תשלום, ויותר ויותר מנהלים ואנשי חינוך מהרשות המפונה הצטרפו לבתי הספר כאנשי צוות חינוכי, לאחר דרבון הולך וגובר מצד משרד החינוך והרשות המקומית (בחלק מהמקרים אף ניתן למורים תשלום בונוס כדי שיחזרו ללמד).

תלמידי העל יסודי נדרשו למשמעת ברזל ולתשוקה עזה ללמוד כדי לצלוח את כל המכשולים ולשמור על קשר כלשהו עם תוכנית הלימוד. חלק מהם נעזרו במורים המתנדבים המסורים שהמשיכו להגיע והציעו הנחיה פרטית או בקבוצות קטנות, בעיקר במקצועות הליבה.

היו גם מי שראו במצב הזדמנות פדגוגית. בסיוור משותף של ועדת החינוך, התרבות והספורט, הוועדה המיוחדת לפניית הציבור והוועדה המיוחדת לזכויות הילד בבתי מלון בירושלים אמרה נציגת הפיקוח במחוז: "כרגע אנחנו מאפשרים את לימודי הליבה. ויש מגמות שבאמת תואמות. היה לנו מפגש קודם עם המזכירות הפדגוגית. דיברנו מאוד על כל התהליך של לומד עצמאי. זו מיומנות שגם ככה, תוכנית הבגרות החדשה רוצה ללכת לקראתה, והאירוע הקשה הזה – כמו גם הקורונה – בעצם עוזר להקפיץ את העניין. זה שחולקו מחשבים לתלמידים וזה שנפתחו המון ערוצים מקוונים, מאוד עוזר לתת מענה לעניין הזה".

שילוב התלמידים בבתי הספר בעיר

לדעת משרד החינוך, הפתרון הרצוי היה שילוב התלמידים של העל יסודי במערכת החינוך הקיימת. "בשלב די מוקדם הבנו שאם רוצים לתת מענה איכותי לאורך זמן, צריך לשלב אותם אצלנו", אמר יואב זמרי, ראש מינהל החינוך בעיריית ירושלים. "ברגע שבתי הספר שלנו נפתחו, עודדנו כניסה של המפונים אליהם". בין הנימוקים שהוזכרו להעדפת בתי הספר הקיימים על פני הפתרונות האחרים נמנו יכולתה של העיר לקלוט את המפונים במתקנים מצוידים והולמים, האפשרות ליצירת קשרים חברתיים ארוכי טווח בין המפונים לבין התלמידים הירושלמים והתקווה שבקרב האוכלוסייה הקולטת תתעורר תחושת שליחות ההזדמנות שניתנת לאוכלוסייה הקולטת.

במענה השילוב במערכת החינוך בחרו מעט פחות ממחצית המפונים שהגיעו לעיר, כ- 2,500 תלמידים מכל הגילים. מעט פחות ממחציתם הם תלמידי החינוך החרדי אשר השתלבו במוסדות התורניים בעיר סמוך להגעתם. בקרב תלמידי העל יסודי (ממלכתי וממלכתי-דתי) ידוע על כ-200 תלמידים, בעיקר כאלו שהתגוררו בדירות ברחבי העיר, אשר נרשמו לבתי הספר. ברוב המקרים התלמידים נרשמו למוסדות כמו בויאר, ליד"ה, יאסא, בית חינוך, וישיבת חורב בשל המלצה או קשרים אישיים עם המקום דרך מורים, חברים או בני משפחה שלומדים שם. כך למשל לישיבת חורב נרשמו כ-60 תלמידי שדרות.

פתרון נוסף היה שילובה של קהילה שלמה בבית ספר קיים. כך היה עם כ-60 תלמידי בית הספר העל יסודי של קיבוץ דורות, אשר נקלטו בכמה כיתות בתיכון זיו. במקרה זה התלמידים שובצו בכיתות השונות: "עשינו מיפוי של כל ילד –

מה המגמות שלו, רמת לימוד, תחומי עניין, בעיות רגשיות, קשיים לימודיים וכדומה. העברנו לצוותים שלנו, חילקנו את הילדים – 3-4 בכל כיתה – ויצאנו לדרך", צוטט יורם חיים, מנהל תיכון זיו במסגרת כתבה שעסקה בנושא.

הקמת בתי ספר ייעודיים

בערך כשבוע מתחילת הקליטה של המפונים בעיר, כאשר התחוויר כי השהייה במרכזי הפינוי תאריך ככל הנראה זמן רב, החלו נציגי משרד החינוך לקיים אסיפות הורים במלונות ולקיים פגישות עם הקהילות המתפנות שהגיעו כקבוצה, במטרה להקשיב לרצונותיהם ולגבש פתרונות לטווח הביניים והטווח הארוך.

חרף עמדתם של אנשי משרד החינוך בירושלים כי הפתרון המועדף הוא שילוב התלמידים בבתי הספר הקיימים, רבים מהמפונים העדיפו לקדם פתרון שישמור את הקהילה המקורית יחד, והפתרון שנבחר היה הקמת מוסדות חינוך ייחודיים עבורם. חלק מקהילות המפונים הביעו חשש לצאת מבתי המלון בשל המצב הביטחוני הרגיש בירושלים, במיוחד באזורים הסמוכים לקו התפר. הקמת בית הספר לקהילה הותנה בכך שהוא יוקם מחוץ למלון והתלמידים יידרשו להגיע אליו מדי יום.

במהלך אוקטובר נסרקו בעיר מבנים שונים שאכלסו בשגרה מוסדות תרבות ואקדמיה והיו פנויים לעבור הסבה. מאחר וירושלים הוגדרה צהובה באותה התקופה נדרש לוודא כי הם עומדים בדרישות המיגון, ולצורך מתן האישור לכך סייעו אנשי פיקוד העורף. לבסוף נבחרו המבנים והוקמו אחד עשר בתי ספר למפונים בגילאי היסודי והעל יסודי, בין השאר בית ספר 'קדם' בספריה הלאומית הישנה (לתלמידי העל יסודי של שלומי), בית ספר בבית אבי חי (תלמידי העל יסודי של מושב יכינו), בית הספר 'בשבילי החינוך' ביד ושם (תלמידי שדות נגב), בית ספר במוזיאון ארצות המקרא, במכון כרם, ובמקומות נוספים. לבתי הספר החדשים מונו מנהלים מנוסים שנענו לקריאה והתנדבו, חלקם היו בגמלאות.

המנהלים עברו בין בתי המלון בירושלים שבהם מתגוררים התלמידים כדי לעדכן את ההורים ולדרבן את התלמידים להגיע. יום הלימודים התחיל בין תשע לעשר בבוקר והסתיים בין 13:00 ל-14:00. כך יכלו התלמידים לאכול את ארוחות הבוקר והצהריים עם משפחתם במלון. בשבועיים הראשונים, הלימודים בבתי הספר כללו בעיקר פעילויות הפגה ואוריינטציה. בהמשך, יום הלימודים התייצב וכלל לימודי ליבה לצד המשך של תוכניות העשרה כגון סדנאות מסוגים שונים. בתוכניות לימוד ניתן מקום של כבוד להיכרות של התלמידים עם העיר המארחת.

למרות המאמצים, שיעור הנשירה ממערכת החינוך בקרב התלמידים גבוה. מלכתחילה תלמידים רבים לא אותרו, ואחרים הגיעו לסירוגין. הרב תומר גרוסמן, מנהל החינוך הממלכתי-דתי באזור סובב ירושלים, שהיה אחראי על הקמת חלק מבתי הספר למפונים בעיר, סבור כי מדובר בבעיה קשה: "אני מרגיש שאיבדנו 50% מבני הנוער. לא בגלל טראומה מאירועי 7 באוקטובר אלא כי המלונות לא התאימו למשפחות. המתבגרים הפכו יום ללילה ולילה ליום והתנתקו ממערכת החינוך. להערכתי הצלחנו בעבודה מאומצת למנוע 50% מהתופעה, ועדיין יש בירושלים כמה מאות תלמידים שמסתובבים ברחובות".

זרקור על: הקמת בית הספר קדם (בניין הספרייה הלאומית הישנה)

כאשר הסכימה ברנדה הורביץ פרוור, מנהלת בית ספר בגמלאות, לקבל על עצמה להקים בית ספר לילדי המפונים בירושלים, היא ככל הנראה לא תיארה לעצמה את גודל האתגר: "שבועיים בערך מפרוץ המלחמה, ביום חמישי בערב, התקשר אליי המפקח שלי לשעבר ושאל אם אני מוכנה להקים בית ספר שש־שנתי לתלמידי שלומי. הסכמתי למרות שלא ידעתי כמה מפונים יגיעו, באיזה גיל וכמה מורים נצטרך. ידעתי רק שבית הספר יוקם במבנה של הספרייה הלאומית הישנה בירושלים, בסיוע הצוות החינוכי של המקום. לי היה ברור שאני אקים בית ספר 'חירום', ולא בית ספר רגיל כמו זה שניהלתי".

פרוור הזעיקה אנשי חינוך ואת הצוות שליווה אותה בעבר, בהן מורות שיצאו לגמלאות, ורתמה אותן למשימות הבסיסיות והרבות הכרוכות בהקמת בית ספר יש מאין: גיוס הצוות החינוכי, גיבוש מערכת פדגוגית, יצירת קשר עם ההורים והילדים במלונות וחלוקה לכיתות. לפני שהחלה בגיבוש הצוות החינוכי קראה פרוור בספרות על אודות תהליכי חינוך בקרב ילדים מפונים וגיבשה מסגרת פדגוגית שמתאימה לבית ספר במתכונת חירום, בהסתמך על שלושה עקרונות: מוגנות לתלמידים, למידה משמעותית ומענה רגשי.

ביום ראשון, כאשר הגיעה לבניין הספרייה הלאומית, גילתה בניין שרק פונה לאחרונה ונמצא בעבודות שיפוץ והכנה: "המון דברים לא היו ברורים. לא ידעתי מהיכן יגיעו המורים, מי ידאג למשכורות, נהלים, מי אחראי לשלם על החשמל ומי יוודא שלא ניתקע בלי נייר טואלט", היא מספרת. משרד החינוך לח יועץ בעל ניסיון (איתמר נחמה, איש המזכירות הפדגוגית במשרד החינוך ומנהל בית ספר לשעבר אשר ליווה את הקמת בית הספר היסודי למפוני

קיבוץ סעד) כדי לסייע בהקמת בית הספר, ובעזרתו ובעזרת אנשי מקצוע נוספים גיבשה פרוור שאלון מפורט המזמין מורים ללמד בבית הספר והפיצה אותו באמצעות קבוצות וואטסאפ. "תוך כמה שעות נרשמו 250 איש. ביקשתי ממנהלי בתי ספר שאני מכירה לראיין את המורים כדי לוודא שמדובר באנשים מתאימים, ולמיין אותם לפי מקצועות. כדי שנצליח להעמיד מערכת מלאה, החלטנו לקחת מורים שיכולים ללמד יומיים ומעלה בשבוע".

בסופו של דבר שובצו לבית הספר 40-50 מורים, וכעת פרוור וצוות המתנדבים, ובהם יו"ר המזכירות הפדגוגית לשעבר מירי שליטל, התפנו לכתוב את התוכנית הפדגוגית. "החלטנו לשלב שיעורי מתמטיקה, אנגלית, היסטוריה ותנ"ך, לצד שיעורים לחיזוק החוסן והעשרה", מספרת פרוור. שליסל לקחה על עצמה את איתור חומרי הלימוד המתאימים, את הדרכת המורים בפדגוגיה ועוד – ואילו את חומרי הלימוד עצמם קיבלה פרוור על בסיס קשרים אישיים ובאופן דיגיטלי, ממורים ומנהלים שנחלצו לעזור.

בית הספר כבר היה על סף פתיחה, אבל מרכיב מרכזי אחד היה עדיין חסר: תלמידים. כדי להתגבר על המכשלה הזו נעזרה פרוור פעם נוספת בחברה (מתנדבת), והשתיים יצאו למבצע לוגיסטי נוסף: קביעת פגישות עם ההורים והתלמידים, הפזורים ב-11 בתי המלון בירושלים והסביבה. המפונים לא הכירו את המנהלת החדשה ואת אנשי צוותה, והיה עליה לשכנע אותם שמדובר במקום בטוח לילדים. "ואז נודע לי לראשונה שהילדים הם לא רק מאורט שלומי כמו שנאמר בהתחלה, אלא מ-14 בתי ספר בכל האזור, והחלטתי על דעת עצמי לקבל את כולם", אומרת פרוור.

בסופו של דבר התגבשה רשימה הכוללת כ-80 תלמידים, אבל אז התברר כי חסרים אוטובוסים לאסוף אותם: "משרד החינוך הזמין אוטובוס וחצי במקום שניים וחצי. אמרו לי שזה לא נורא, כי ממילא לא כל הילדים יגיעו. אמרתי להם שגם ככה קשה להביא אותם ללמוד, וכאשר מתבגר יראה שאין לו מקום על האוטובוס, הוא יוותר מראש".

לאחר שגם נושא התחבורה הוסדר, אפשר היה לעבור לאתגר הבא: "פעלתי בכלל בלי תקציב. במשרד החינוך כנראה חשבו שאנחנו בית ספר רגיל, לא בית ספר חירום, והכל זז לאט. למשל כשקולטים מורים יש המון מסמכים לסרוק כדי שהם יקבלו משכורת ממשרד החינוך, ולא היה לי אפילו סורק. באין מענה אחר, הפעלתי את המזכירה מבית הספר הקודם שתסרוק עבורנו. אפילו מערכת משו"ב לא הייתה לי בהתחלה. בלי זה איך אפשר לנהל בית

ספר, לקלוט תלמידים, לדעת מי מגיע, לתת להם סביבה מוגנת?" פרוור נעזרה בהסעות כאמצעי להשגת שליטה על כמות וזהות התלמידים שמגיעים מדי בוקר. התלמידים חויבו להירשם באמצעות ברקוד בעת הכניסה לבית הספר, כדי שיובטח להם מקום חזרה באוטובוס. "כדי להצליח להתקדם, קיבלתי המון החלטות בקצב מטורף", היא אמרה.

חרף הקשיים, ותוך שבוע, בית הספר החל לפעול. הוא הציע מערכת יומית בת ארבע שעות, מעשר עד 14:00, הכוללת חלוקה להקבצות, טיפול בפרט, ואפילו מגמות כגון אלקטרוניקה ופיזיקה. לאחר שקיבלו מחשבים מרשת אורט (רשת האם שהפעילה את אורט שלומי), התלמידים החלו לעשות שימוש בפלטפורמות הדיגיטליות השונות. ועדיין, תלמידי כיתה י"ב ביקשו לעזוב ולהיקלט בבתי הספר בעיר: "הבנתי אותם. המשמעות של ללמוד רק ארבע שעות ביום עד סוף השנה היא להגדיל את הפערים בינם לבין שאר התלמידים".

עבור כל השאר, בית הספר נכנס לשגרה: "כשנכנסת לבית הספר היה שקט. התלמידים למדו. לא כולם, כמובן, אבל החזקנו את בית הספר. במאמרים שקראתי על תלמידים מפונים דובר על החשיבות של מתן משמעות ללמידה ותחושה שבית הספר אינו בזבז זמן, ואת זה השגנו עם אנגלית ומתמטיקה. מצד שני, הטלתי עליהם לעשות פרויקט על ירושלים – אם הם כבר נמצאים בעיר, שיכירו אותה – ויצאנו המון לטיוולים ולמוזיאונים בגבעת רם, שנרתמו לעזור. פרט לכך הבאנו להם שיעורי ג'ודו ואמנות, ומדי יום שלישי קיימנו אסיפת תלמידים ומורים. כמו כן, שילמתי לצעירים משלומי שהילדים מכירים כדי שישתובבו בבית הספר וידברו איתם כדי לתת להם תחושה של קרבה".

בתום כל יום הילדים חזרו למלון. כנראה שסיפרו בשבחו של בית הספר, כי החלו להגיע תלמידים שפרוור לא ידעה על קיומם: "בעצם מעולם לא קיבלנו את הרשימה המלאה של התלמידים. אנחנו מצאנו אותם. היו ילדים ששהו למעשה במלון לבדם, בעוד ההורים התגוררו במלון בעיר אחרת עם בני משפחה אחרים. היו סיפורים לא פשוטים, לעתים דאגנו להם אפילו לכביסה". היא הזמינה את 11 נציגי משרד החינוך במלונות לפגישה בבית הספר, במטרה לגבש מנגנונים לדיווח ושליטה כדי שתלמידים לא יילכו לאיבוד. "לא היה גורם מתכלל שיבוא לעזור, שיגייס משאבים, שיבין את האתגר ויקבע מי אחראי, שיפתור בעיות שאני לא אמורה להתמודד איתן. אני אדם שיודע להסתדר, והפעלתי את כל רשתות הקשרים שהיו לי. האירוניה הייתה שכשמשרד החינוך הודיע לי שנמצאו התקציבים והמשאבים, כבר עמדנו בעצם לפני סגירת אתר בית הספר".

פרוור מודה כי בהתחלה חשבה להקים את בית ספר החלומות שלה: "הבניין הרי מדהים, ואפשר היה לעשות משהו אקסטרים, כיפי, סגנון למידה אחר, אבל אז הייתי מאבדת את הילדים. ראיתי שהם היו זקוקים למשהו יציב ומוכר". ועדיין, בתוך המסגרת היציבה, פרוור ראתה הזדמנות לקדם את הילדים כדי שבכל זאת ירוויחו משהו מהתקופה הקשה: "זיהינו ילדים שהיו בכיתות אתגר בבית הספר הקודם, והמורים המתנדבים חשבו שיש להם יכולת גבוהה יותר. הבאנו להם מורים פרטיים שיישבו איתם כדי שכאשר הם יחזרו לשלומי, הם ייצאו מכיתת אתגר. היו ילדים שאמרו שהם רוצים ללמוד פסנתר, אז דאגנו להם לשיעורים פרטיים. הייתה ילדה שרצתה לעבור לתיכון רנה קאסן. תגברנו אותה בשיעורים פרטיים כדי לחזק אותה והבטחנו ללוות אותה. נתנו גם מענה מיוחד לתלמידים מחוננים שקיימו שיעורי זום עם מורים מרחוק. ראיתי את בית הספר כהזדמנות לשרטט להם אופק, לתת להם לגדול מהמקום שבו הם נמצאו באותו הזמן. ניסינו לתת להם קודם כל את מה שהיו צריכים, אבל גם שיעופו על עצמם. לפעמים הצלחנו, ולפעמים לא".

בדיעבד, השילוב בין מחסור במשאבים והיעדר תמיכה מספקת בזמן אמת ממשרד החינוך, תמהיל תלמידים שחלקם בעלי רקע מורכב ואחרים שפשוט מצאו עצמם במציאות בלתי אפשרית – לצד הרצון להצליח ולתת לתלמידים משמעות ותחושת מוגנות – היה קשה לעתים להכלה. פרוור הנהיגה ישיבת מורים יומית שנערכה בתום יום הלימודים, בה דיברו על הבעיות והפתרונות: "מחקרים על תלמידים מפונים מראים שהמצוקה של הילדים מועברת עם הזמן למורים: הייאוש, ההרגשה הקשה. התחלתי לראות את זה על המורים וניסינו לתת לזה מענה ותמיכה. גם אני אישית: התחלתי כל יום לימודים בבכי וסיימתי כל יום לימודים בבכי".

בית הספר המשיך להתקיים עד דצמבר, ואז סיים את פעילותו – בתהליך סגירה מורכב כשלעצמו. ימים יגידו מה לקחו איתם התלמידים מהתקופה הזו, ומה יזכרו מבית הספר והמאמץ האדיר שהושקעו בו. אבל יש סיכוי טוב שאצל חלקם פרוור עצמה תיזכר כדמות משמעותית: "כל יום שלישי קיימתי כנס עם התלמידים שבו דיברנו על ערכים, הציפיות שלי מהם ועוד. בשבוע האחרון לפני שבית הספר התפזר אמרתי להם במפגש, 'תראו, אני לא רציתי להקים את בית הספר. היו לי חיים טובים: אני עושה דוקטורט, אני חברה מועצה, חובשת, מלווה מנהלים. אבל אני פה כי אתם חשובים לי. שתדעו, בחיים עושים גם דברים שהם לא כיפיים כשיש משהו שהוא חשוב, ואני שמחה שאני פה, אבל היה לי קשה. ותוך כדי שאני מדברת אני בוכה. וילד אחד בכיתה י"א אמר למורה אחר כך: אני כבר חודשיים מחכה לבכות, וכשראיתי שברנדה בוכה אז הבנתי שגם מותר לי לבכות. והוא פשוט בכה בכי תמרורים".

מודלים של קליטה ברשויות קטנות

מועצה אזורית מטה יהודה – תיכון הרטוב

בימי שגרה לומדים במועצה אזורית מטה יהודה 20,000 תלמידים. עם פרוץ המלחמה קלטה המועצה במלונות אשר בשטחה 3,000 מפונים מהמועצות אשכול, שדות נגב, שדרות ואשקלון, מתוכם כמה מאות תלמידים, לרבות מעל 100 תלמידי תיכון. לדברי ניב בר גיא, מנהל אגף החינוך במטה יהודה, אירוח הקהילות המפונות הוא "אירוע בסדר גודל עצום מבחינת ההתמודדות של המועצה".

עם הגעת המפונים בימים הראשונים של המלחמה הוקם מערך חינוכי בשמונה מלונות, בניהולם של נציגי משרד החינוך ונציגים מטעם ארגון חות"ם. המועצה הקצתה לטובת הטיפול החינוכי במפונים בעלי תפקידים מהמועצה. לאחר שבועיים של פעילות חינוכית במלונות, הובן כי היכולת לקיים שגרת למידה היא מוגבלת, והחלו לדון בדרכים לקלוט את התלמידים בבתי הספר במועצה. ההחלטה על שילוב התלמידים בתיכון הרטוב במועצה התקבלה בתחילת נובמבר: "השקענו מאמץ רב במיפוי של רמת התלמידים והמגמות שלהם. הצלחנו לכסות את כל המגמות חוץ משלוש – ולגביהן יצרנו קשר עם ברנקו וייס כדי שילמדו אותן מרחוק", אומר בר גיא. התלמידים נקלטו בכיתות נפרדות בתוך התיכון, ויצאו לשיעורים מקצועיים ולמגמות.

שיעור הנוכחות היה נמוך בתחילה, כ-50%-45% מהתלמידים הרשומים, אולם החל מהשבוע השלישי ללימודים עלה שיעור הנוכחות ל-80%. בהקשר זה מצביע בר גיא על קושי במעקב אחר נוכחות התלמידים: "בתחילה היו אצלנו 110 תלמידי תיכון, אולם כעבור חודשיים נותרו 58 בלבד, והיתר למקום אחר. כך למשל, בית הספר שקמה ממועצה אזורית חוף אשקלון הקים כמה שלוחות בארץ. התלמידים שהיו רשומים בבית ספר אצלי במועצה נודדים בין השלוחות".

קושי נוסף נובע מריבוי מעורבים בתהליך הקליטה ובניית פתרונות החינוך של המפונים – מנהל אגף החינוך ברשות שפונתה, ההורים והתלמידים המפונים, מנהל אגף החינוך ברשות הקולטת ועוד: "התקשורת עם מנהלי אגפי החינוך ברשויות המפונות קשה לניהול, במיוחד לנוכח העובדה שהקהילות שלהם התפזרו בכל רחבי הארץ. לעתים הרשות רוצה להקים שלוחה במקום מסוים לבית הספר שפונה, והאוכלוסייה רוצה משהו אחר".

רשת דרור בתי חינוך - התיכון חברתי מצפה רמון

התיכון החברתי במצפה רמון הוא חלק מרשת דרור בתי חינוך של הנוער העובד והלומד, והוא פועל במתכונת פנימייה ותיכון. בית הספר שייך למשרד העבודה (ולא למשרד החינוך). בתחילת שנת הלימודים מנה התיכון 60 חניכים בכיתות ט'-י"ב. רוב התלמידים בבית הספר הם תלמידי פנימייה, והם לא חזרו בשבועיים הראשונים של המלחמה. מנהל התיכון גויס למילואים, וכרמל לוי, מנהלת הפנימייה, ניהלה במקומו גם את התיכון. גם בני הזוג של נשות צוות רבות גויסו, והדבר הכביד על הפעילות.

עם פרוץ המלחמה הגיעו ליישוב תושבי קיבוץ ארז. הפנימייה הייתה ריקה, ועלתה האפשרות שהיא תקלוט את 30 בני הנוער מקיבוץ ארז ושני ילדים משדרות. בתום שבועיים החל תהליך שניתן לכנותו משא ומתן בין הנהלת התיכון לבין חברי הקיבוץ ובני הנוער: "הסברתי להורים מי אנחנו. הדאיג אותם נושא הנוכחות, ואנחנו הבטחנו להם שאנחנו נחזר אחרי הילדים. בני הנוער עצמם העלו שאלות נוקבות: מדוע שנסמך עליכם, ומדוע שניקשר למקום אם אנחנו כאן למעט זמן. סיפרנו להם על הדרך החינוכית שלנו – והם אמרו שהם רוצים את הדרך הרגילה שלהם", מספרת כרמל לוי.

לבסוף הוחלט על מודל שילוב מעורב, באופן הבא: כיתה ט' וכיתה י"ב למדו בכיתות נפרדות, בעוד כיתות י' וי"א שולבו בכיתות בית הספר הקיימות. האתגר המרכזי היה להבין איך יוצרים מערכת יציבה במצב מלחמה, המורכבת מחניכים ותיקים ותלמידים חדשים, ואיך לייצר מערכת שמתאימה לכל הילדים ולאזן בין הצורך בגמישות ומרחב לבין הצורך במסגרת ובטחון.

בתחילה נפתחו הלימודים במערכת שעות קצרה, שבה התקיימו שיעורי פתיחה וגישוש במקצועות השונים, מיפוי תלמידים ועבודה חינוכית אינטנסיבית לשם יצירת קשר ואמון. כבר מהשלב הראשון שובץ למערכת מועד קבוע להתנדבות, ובכל שבוע קיים צוות בית הספר פגישות חשיבה מחדש על המערכת, בתיאום עם הקהילה, במטרה לעורר בתלמידים תחושות ערך, משמעות ושליחות.

למידת מקצועות ולמידה לבגרויות

הלמידה למקצועות הבגרות נעשתה באופן חלקי. נעשה ניסיון לתת מענה לכל המקצועות, אבל לא הכל היה אפשרי. בשל כך, חלק מהמקצועות קיבלו מענה על ידי מורים מבית הספר המקורי, שהעבירו שיעורים מרחוק. נוסף על כך, מכיוון שמדובר בבית ספר מקצועי, תלמידי קיבוץ ארז שולבו רק בלימודי המקצועות הרגילים, ואילו בשעות הלימודים

המקצועיים של תלמידי בית הספר הם למדו דברים אחרים. נוכחות התלמידים מקיבוץ ארז הייתה גבוהה מאוד מהימים הראשונים.

מועצה אזורית רמת הנגב - תיכון רמת הנגב

מועצה אזורית רמת הנגב גובלת בתחומה של המועצה האזורית אשכול, ולמעשה מהווה את ה"עוטף של העוטף". טרם המלחמה מנתה המועצה כ-9,000 תושבים ב-15 יישובים, ולאחר פרוץ המלחמה הגיעו למועצה כ-4,000 מפונים, מתוכם כ-400 תלמידים בכיתות א' ו"ב (כ-100 מהם תלמידי תיכון).

תיכון רמת הנגב הוא התיכון האזורי היחיד, ולומדים בו כ-280 תלמידים בכיתות ט' ו"ב, בעוד תלמידי כיתות ז' ו"ח לומדים במסגרת בתי הספר היסודיים. רמת הנגב הוא תיכון יחסית חדש, בן 5 שנים, ולפני הקמתו למדו חלק מתלמידי המועצה בתיכון נופי הבשור במועצה אזורית אשכול. עכשיו, עם הגעתם של תלמידי נופי הבשור, הם התקבלו בחום ובהתרגשות רבה, והתחושה הייתה של מעין סגירת מעגל.

תיכון רמת הנגב מבוסס על תפיסות של פדגוגיה חדשנית, שותפות עם התלמידים ולמידה מבוססת פרויקטים. מבנה הלמידה בבית הספר מסתמך על כמה עקרונות ייחודיים, שעיקרם קבוצות חניכה, למידה של מקצועות רבי המלל במעין "קורסים" המבוססים על דרכי הוראה שונות – ואף מודל הערכה חלופית, עם בחינות פנימיות במקצועות רבי המלל במקום הבגרויות.

למידת מקצועות ולמידה לבגרויות

הייחודיות הפדגוגית של תיכון רמת הנגב עוררה קשיים ואתגרים בשילוב התלמידים המפונים. ההורים והתלמידים לא היו משוכנעים ששיטת הלימוד הייחודית ברמת הנגב תתאים לתלמידי נופי הבשור, והם חששו למחיקת המורשת הייחודית של בית הספר ומפגיעה בהכנה שלהם לבגרויות. כתוצאה מכך נקבע שבשלב הראשון יוקמו עבור המפונים מרכזי חינוך, אולם הם לא הצליחו לקיים שגרת למידה, והוחלט לשלב את התלמידים במסגרות החינוך הקיימות.

בעקבות כך, הוחלט ליצור מודל של שלוחה לבית ספר נופי הבשור בתוך תיכון רמת הנגב. אנשי התיכון הביאו עמם מנהלת וצוות חינוכי, אשר מלמדים את תלמידי כיתות ט' ו"א בנפרד. במתמטיקה ובאנגלית, הלמידה משותפת לתלמידי נופי הבשור ולתלמידי רמת הנגב. הלמידה למקצועות הבגרות והמגמות בכיתות י' ו"א התבצעה אונליין עם מורים אחרים, וחלק קטן מהתלמידים הצטרפו למגמות תיכון רמת הנגב. במתמטיקה הובאו בתקופה הראשונה תומכי הוראה כדי להשלים פערים בקבוצות קטנות.

תלמידי שכבה י"ב של נופי הבשור אינם חלק מבית הספר, מכיוון שהם לומדים יחד בפנימייה בעין גדי (ראו: "זרקור על שכבה י"ב במנופי הבשור") עם הזמן, נוצר חיבור חברתי בין התלמידים, בעיקר במקומות שנוצרו בהם תחומי עניין משותפים שאינם קשורים בלמידה הפורמלית, ובהם חוגים ופעילויות העשרה כמו להקת מחול, ספורט, רובוטיקה והרכבי מוזיקה.

פרק ד: מבט על הפדגוגיה

"יש הרבה ילדים מפונים שאין להם ספרים כי הם השאירו אותם בבית. בהמון מרכזי מפונים אין לתלמידים מחשבים אז הם למדו דרך הטלפון הנייד וראו את המסך של המורה בקטן... ילדים יפסידו שנה. יהיו ילדים שייצאו בלי בגרות, בלי תואר...".

הניה גולדהבר, רכזת מתמטיקה באולפנת אמית נגה ומדריכה ארצית של מתמטיקה.

למידה משולבת דיגיטל: מרחוק ומקרוב

המרכז לטכנולוגיה חינוכית (מט"ח) בתל אביב מפתח חומרי לימוד עבור בתי הספר בישראל החל משנות ה-70, וכיום הוא מזוהה בעיקר עם למידה דיגיטלית. אבל אם תשאלו את מנכ"ל מט"ח יוסי ביידיץ מה התרומה החשובה ביותר של המרכז מאז פרוץ המלחמה, הוא יציין דווקא טכנולוגיה שהומצאה לפני 500 שנה: "חילקנו עשרות אלפי ספרים מודפסים לתלמידים בבתי המלון ובמרכזי המפונים לאורך השבר הסורי-אפריקני, מאילת וים המלח עד טבריה. עשינו זאת דרך המפיץ שלנו, וגם בעזרת צוותים שלנו. ראיתי במו עיניי ילדים מחבקים את הספר ובוכים. הספר נתן להם יציבות, במיוחד בשבועות הראשונים. מי שלימד את הילדים היו מורים מתנדבים, מורות חיילות וסטודנטים שלא היו בקיאים בחומר הלימוד העדכני, ולכן ספר היה משהו שאפשר להיאחז בו, מה גם שבלובי של המלון לא הייתה תשתית אינטרנטית מספקת לתמיכה בלמידה דיגיטלית".

ספרים מודפסים הם אולי עדיין העוגן, אולם מערכת החינוך העל יסודית פגשה את האתגרים שזימנה המלחמה כשבאמתחתה פתרונות פדגוגיים דיגיטליים מעודכנים. למעשה, היא נמצאה בתהליך שבו היא מעדכנת את תפיסת ההפעלה שלה בנוגע ללמידה משולבת דיגיטל, גם אם תהליך זה לא הושלם ולא הוטמע בכל קצוות המערכת.

תזכורת: הפעם הקודמת שבה נתקלה מערכת החינוך בהכרח ליישם למידה מרחוק הייתה בשנות הקורונה, שבהן המורים והתלמידים נאלצו לעבור הכשרה מהירה וקשוחה ללימוד מרחוק באמצעות זום. המהלך נחשב קפיצת דרך אדירה, אולם בסופו של דבר, המסקנה הייתה שהניסוי בעצם נכשל: אף שבחלק מהכיתות ניצלו את הניסוי להתאים גם את שיטות הלימוד אל הפלטפורמות העדכניות, ברוב המקרים יצקו אל הטכנולוגיה החדשה את שיטת ההוראה הפרונטלית הישנה. המחיר של ההתנסות ההמונית בלמידה מרחוק הסתכם בפגיעה בהישגים הלימודיים, שחיקה

בחוסן הנפשי של התלמידים ואנשי הצוות וצמצום מוכנות המורים להמשיך וליישם את הלמידה המשולבת גם בימי שגרה.

לנוכח כישלונה היחסי של הלמידה בתקופת הקורונה, ובעידוד של גופים חיצוניים, המשיכו במשרד החינוך לקדם שיטות לימוד וכלים ללמידה משולבת דיגיטל, הן סינכרונית, כאשר המורה נוכח בשיעור לכל אורכו, והן א-סינכרונית – בהתבסס על עבודה עצמית בהנחיה קרובה או רחוקה. למעשה, בכל בית ספר שסגר את שעריו להגעת תלמידים – ובתחילת המלחמה רוב בתי הספר בישראל עשו זאת – עמדו לרשות המורים והתלמידים מגוון כלים, שיטות ומרחבים דיגיטליים שאפשרו למידה איכותית מרחוק, הרבה יותר מאשר עמדו לרשותם בתקופת הקורונה.

אחד הכלים הללו הוא קמפוס IL, פלטפורמה המנגישה מקצועות שונים לתלמידי כיתות בית הספר העל יסודי, לרבות הכנה לבגרות בתיווך המורה ובעבודה עצמית של התלמיד. כלי אחר הוא moodle, בית הספר הווירטואלי. שני הכלים הייעודיים האלה מצטרפים לפלטפורמות כמו זום, גוגל מיט וגוגל Classroom המאפשרים ניהול כיתה, חלוקה לחדרים ולצוותי עבודה וכו'. לצד פיתוח התכנים והעלאתם לפלטפורמות, במשרד החינוך ובגופים נוספים פיתחו גם שיטות הדרכה מותאמות לעבודה משולבת דיגיטל, כך שאפשר יהיה להפיק מהפלטפורמות את המרב.

למידה שכזו, המפתחת כישורי למידה עצמית ומאפשרת התקדמות בקצב האישי של התלמיד, התרחשה עד פרץ המלחמה רק בחלק מבתי הספר ורק בחלק מהכיתות. הניה גולדהר, רכזת מתמטיקה באולפנת אמית נגה ומדריכה ארצית של מתמטיקה האחראית בין השאר על קורסים דיגיטליים, סבורה כי השימוש בהם בשגרה היה תלוי במורה עצמו ובנכונותו לוותר על ההרגלים הישנים ולנסות למידה מסוג אחר: "יש מורים שבשגרה לא היו מוכנים להשתמש בלמידה משולבת דיגיטל. המסר היה שאם הם לא נמצאים פיזית בכיתה אין למידה. הם לא הפנימו שזה לא מה ללמוד, אלא איך ללמוד, ושהלמידה צריכה להתרחש כאשר הילד יושב מאחורי ההגה והמורה מכוון ומדריך".

הדבר בלט במלחמה. מנהלי מחלקות החינוך ברשויות המקומיות, מנהלי בתי הספר, הורים ותלמידים דחפו לחזור ללמוד באופן פיזי בבית הספר ברגע שחשו ביטחון לעשות זאת. אולם החזרה לבית הספר בחודשיים הראשונים הייתה חלקית בלבד, יום או יומיים בשבוע לכל שכבה, בשל אילוצי מיגון. המורים ששבו ללמד מרחוק נזכרו שיש אלטרנטיבה ללימוד הפרונטלי המיושן. "אחרי הקורונה רוב המורים בחטיבת הביניים הזניחו את השימוש ב-moodle, ובמקרה הטוב השתמשו בו לשיעורי הבית", מסביר גורם המעורב בהטמעת כלים אלו. "כשהילדים עברו ללמוד מהבית פתאום כולם נזכרו בה, פתחו מרחבים ונתקעו בבעיות טכניות כי הם לא זכרו איך עושים כל מיני פעולות.

עשיתי לעצמי צו 8 ופרסמתי בקבוצות של מורים למתמטיקה הזמנה להדרכה על הפלטפורמה ועל הוראה דיגיטלית, והצטרפו לפעמים עד מאה מורים לכל הדרכה – רובם, אגב, מבתי הספר שלא פונו".

אף שיידרש זמן נוסף כדי להעריך את השימוש של למידה משולבת דיגיטל במלחמה, נתונים ראשוניים הראו כי משהו בכל זאת השתנה. כך למשל, מספר הכיתות בקמפוס II זינק בעשרות אחוזים. מודל למידה אחר שפותח במט"ח, הכיתה הדיגיטלית, פעל ב-116 כיתות ב-80 חטיבות ביניים ותיכונים שנבחרו על ידי משרד החינוך, ואפשר לתלמידים שסבלו משיבוש למידה ללמוד עם מורים מקצועיים. כך למשל, תלמידי שדרות בים המלח זכו לגישה למורים ב-22 תחומי דעת. המורים לימדו מרחוק כיתה קטנה (לעתים בהשגחת מורה שנכח בכיתה) למשך שעותיים בשבוע. כלי נוסף שהוצע למורים בשם "בגרופ", אף הוא של מט"ח, הציע למידה לבגרות ב-9 תחומי דעת שונים. במסגרת בגרופ, מורה יחיד מלווה בוואטאספ קבוצה גדולה של תלמידים, שולח אליהם שאלות, והתלמידים מלמדים זה את זה ונעזרים באתר א־סינכרוני. בתקופת המלחמה, כ-9,000 תלמידים למדו בעזרת בגרופ מתמטיקה, אנגלית, לשון, עברית וערבית לדוברי ערבית, פיזיקה, כימיה, ביולוגיה ומדעי המחשב לבגרות. פרויקט נוסף שנעשה בו שימוש היה "המקפצה" של אלנט – פלטפורמה המאפשרת מתן שיעורים ותמיכה פרטנית בקבוצת תלמידים מצומצמת.

מי שאימץ מחדש את הפלטפורמות הללו בהתלהבות היו קודם כל בתי ספר שנקלעו למצוקת כוח אדם, בשל גיוס מורים למילואים או בשל למידה לסירוגין. בכיתות י"א-י"ב, הניגשות לבגרות במקצועות הליבה, הצורך בהמשכיות הלמידה הפך דחוף: "באשדוד יש ישיבה תיכונית שבה כל המורים למתמטיקה גויסו למילואים. חיברתי אליהם 9 מורים מחליפים שלימדו מרחוק במגוון כלים דיגיטליים. דיברתי עם אחת מהן למשל, מורה ל-4 יחידות מתמטיקה בשכבה י"א, והחלק המפתיע היה כאשר התברר לי שהיא התקדמה בחומר יותר ממני בכיתה שלי. בסופו של דבר, תלוי מי המורה וכמה מוטיבציה יש לו", מספרת גולדהבר.

במקרים שבהם הייתה מוטיבציה, התשתית הטכנולוגית אפשרה לגבש פתרונות יצירתיים למצבים מורכבים. דמיינו כיתה הטרורגנית, תלמידי מתמטיקה של 3, 4 ו-5 יחידות, שלומדת ביחד: כל תלמיד ותלמיד יושב עם אוזניות מול המחשב, מתרגל בקמפוס IL ובפרק המתאים את הרמה המתאימה לו ומתקדם בחומר. זה אחד הפתרונות שיישם אסף שלמה, מורה ואיש הייטק לשעבר, כאשר לימד את תלמידי נחל עוז שפונו לתיכון מגידו. בימי שגרה מלמד שלמה באולפנת סגולה בקריית מוצקין, אבל מאז המלחמה הוא גויס במסגרת "קול קורא" לתגבר כיתות לבגרות או להחליף מורים שיצאו למילואים – מצפון ועד דרום.

לשם כך הוא נעזר בכלים דיגיטליים שונים – זום, וואטסאפ, קמפוס IL והכיתה הדיגיטלית. בבית ספר בגליל המערבי למשל, שהתלמידים מגיעים אליו לסירוגין בשל מחסור במיגון, הוא מתגבר במסגרת הכיתה הדיגיטלית של מט"ח תלמידי 4 יחידות מתמטיקה בכיתה י"ב: "קיבלתי את החומר מהמורה והמשכתי איתם את היחידות בפרק הרלוונטי בקמפוס IL. בתחילת השיעור רעננתי את החומר, והתלמידים הקשיבו לי או לחלופין ביקשו לעבור מיד לתרגול עצמאי. מי שצריך פנה לקבל עזרה בוואטסאפ בשעות הלמידה".

יתרון נוסף של הפלטפורמות בקרב תלמידים מפונים היה המעקב השוטף, שאפשר המשכיות ולמידה מצטברת: "הגעתי לים המלח ללמד תלמידים שלא הכרתי במרחב למידה במלון, והתלמידה אמרה לי שהיא לא זוכרת מה היא למדה עם המורה אתמול. המורה, בלי כוונה רעה, אספה בסוף היום את הדפים וזרקה אותם. הילדים הרגישו שאין שום משמעות למה שהם עושים, כי כל יום הגיע מורה חדש ועשה איתם משהו אחר. פתחתי להם מרחב דיגיטלי ב-moodle שאפשר לעקוב אחרי הרצף, וכשהיה רצף – הלמידה קיבלה משמעות", סיפרה מורה למתמטיקה בבית ספר מהדרום שתלמידיו פונו.

מערכת שעות גמישה

בחלקים גדולים בישראל, הלמידה לא נפגעה באופן מהותי, בוודאי לא לאורך זמן. החל מהשבוע השני החלו בתי הספר להיכנס בהדרגה לשגרת מלחמה: תחילה, הלימודים התנהלו בזום ועסקו בעיקר בהתמודדות רגשית עם המצב. אולם תוך זמן לא ארוך, במיוחד בכיתות י'-י"ב, הם חזרו לעסוק גם במכניקה ואנטיגונה. "הנהגנו מדי יום מערכת שעות מצומצמת, בניסיון למצוא את האיזון הנכון בין שעות ההפגה לשעות הלמידה. בשלב מסוים התלמידים אמרו שהם לא רוצים יותר הפגה", סיפרה חוה סטרול, מנהלת בית ספר מקיף ג' בבאר שבע.

ואכן, בבתי ספר רבים גילו אנשי הצוות החינוכי כי מקור החוסן העיקרי עבור התלמידים נובע מהשגרה, שהיא בתורה מאפשרת משמעות: "בבתי הספר שלנו, אנו מתמקדים בהישגים – תעודת בגרות, ומצוינות במתמטיקה, אנגלית ופיזיקה, "אמר גורם האחראי על מצוינות במוסד חינוכי בולט. "בשביל מעגלי שיח הילד לא יקום בבוקר כי הוא ירגיש שמורחים אותו, אבל הוא צריך 5 יחידות במתמטיקה, והוא יקום בשביל זה בבוקר. אלו ילדים שמבחינתם להיות חלק מקבוצה של 5 יחידות זה להיות בסיירת. זה מתבטא באווירה, וזה מייצר חוסן".

כדי לספק את המשכיות הזו היה על בתי הספר להתמודד עם אילוצים רבים – מצבת המורים, קיבולת הממ"דים, המצב הרגשי של הצוות והתלמידים, יציאה להתנדבויות – ורכזי המערכת והפדגוגיה נדרשו ללהטוטים מרשימים

בבואם לבנות את מערכת השעות. בתיכון המדעי תורני בכפר סבא בחרו לקצר את השיעורים: "בגלל מחסור בכוח אדם עברנו משיעורים כפולים של 80 דקות, גם במתמטיקה ופיזיקה, לשיעורים כפולים של 60 דקות עם הפסקה של רבע שעה ביניהם. זה התאים ליכולת הקשב של התלמידים, וגם לכך שהיו דברים חשובים יותר בשלב הזה מאשר ללמוד פיזיקה, למשל התנדבות חקלאית או מפגש שבועי עם המפונים", הסביר אשר פיכטוונגר, רכז בית הספר המדעי תיכון אמית בכפר בתיה.

לפיכך הוחלט לבנות מערכת שעות חדשה מדי שבוע: "היו לנו טבלאות מסודרות עם מספר השעות שכל כיתה צריכה לקבל – בהתאם לקצב ההתקדמות שלה ובהתחשב במיקוד החדש באותה נקודת זמן. הייתה בשיטה הזו גמישות רבה ופחות יציבות. ככלל, המיקוד תאם את ההספק, כך שהמורים לא התלוננו על מחסור בשעות הוראה. ייתכן שבמגמות הטכנולוגיות-מדעיות נצטרך לעשות ימי עיון ותגבור".

גם הערכת התלמידים הותאמה למציאות שבחוץ: "בדרך כלל בכל מקצוע יש שני אירועי הערכה ועוד מבחנים שונים בכל מחצית שנה, אבל כדי לא להלחץ ויתרנו על הרוב. יש לנו כל מיני כלים אחרים להעריך, כמו תרגול ושיעורי בית" אמר. המבחן היחיד שנעשה בבית הספר לא הניב תוצאות מזהירות, אולם פיכטוונגר מסייג ואומר שההבדלים ביחס למחצית המקבילה בשנה שעברה לא היו משמעותיים, ומוסיף שבכל מקרה, התוצאות נבדקו ביחס לכל נבחן: "בדקנו אם הנבחן הוא תלמיד שהתנדב או אם אח שלו במילואים, משום שאלה דברים שיכולים להשפיע על התוצאות".

חוסן נפשי לפני לימודים

לצד בתי הספר ואנשי החינוך שהתמקדו בהישגים ובפדגוגיה, היו אחרים שדאגתם העיקרית הייתה נתונה לחוסן הנפשי. כך, למשל, אומרת מנהלת הפדגוגיה ברשת בתי ספר גדולה: "קרה שבר גדול, עם הנופלים והחטופים, ולכן מה שהדאיג אותי יותר מההיבט הלימודי הוא החלק הנפשי, הערכי. לתפיסתי, צמצום הנזק לחוסן הנפשי הוא הדבר היחיד שבאמת יכולנו לעשות. לא הלחצנו את המנהלים עם דרישות פדגוגיות, אבל כן ביקשנו מהם לעסוק בערכים. היו אמנם הורים בבתי ספר שהפעילו לחץ ללמד, אז נתנו שניים-שלושה שיעורים, אבל עם כל הכבוד לבתי הספר, מדובר בחצי שנה של שיבוש בלימודים, והפערים בחומר ניתנים לגישור. בעבר היו הרבה ילדים שנשרו, עשו מכינה והשלימו את הברגרות. לעומת זאת, החוסן הנפשי שהם מקבלים דרך הפעילות של ההתנדבות והמנהיגות שווה יותר מהחומר הלימודי. אם יש לך חוסן, תוכל להתמודד עם הפער הלימודי".

ברוח דומה, במערכת השעות ברשת עתיד, המונה 26 אלף תלמידים, שובצה באופן קבוע פעילות של תרומה לקהילה: "רביעי וחמישי הפכו לימים של ערבות הדדית. בחטיבה העליונה מדובר בהתנדבות בחקלאות ובפעילות עם המפונים בבתי המלון, ובחטיבות הביניים יש פעילויות פנימיות יותר של איסוף מוצרים, תפירת תיקים לכיסאות גלגלים ועוד", סיפרה יוליה ארגמן, מנהלת חינוך ברשת עתיד.

הסטת המוקד מהפדגוגיה אל החוסן הנפשי באה לידי ביטוי גם בדבריה של חפצי זהר, מחזיקת תיק החינוך בבאר שבע וממלאת מקום ראש העירייה: "מערכת הביטחון האמיתית של המדינה היא מערכת החינוך. עם כל הכבוד ל-5 יחידות פיזיקה ומתמטיקה, ראינו את המסירות של החיילים שעזבו הכל ובאו, אפילו קנו כרטיס טיסה מחו"ל על חשבונם. נראה שמערכת החינוך, זו שכולם מלעזים עליה, הוכיחה שבבגרות האמיתית, באזרחות, הבוגרים שלה מגלים מצוינות".

העיסוק בפדגוגיה ובחוסן לובש אופי שונה ככל שמתקרבים גיאוגרפית ונפשית אל מאורעות 7 באוקטובר. העיר נתיבות, הסמוכה ליישובי העוטף שנפגעו, ספגה הרוגים מרקטות ובלמה את המחבלים בשעריה, וגם הייתה התחנה הראשונה עבור הניצולים מבארי. גם הניצולים ממסיבת נובה רצו יחפים היישר לזרועות אנשי מחלקת החינוך שחיכו להם: "היו המון תושבים שנפגעו, עם פצועים מהטילים ונפגעי חרדה, שלא לדבר על מי שקלט ניצולים מהמסיבה. איבדנו שליש מהסגל שלנו שהתגורר ביישובי העוטף ופונה, ואחרים הפסיקו לתפקד. אגף החינוך נשאר עם 50% מכוח האדם. כל העיר הייתה בהלם. אף אחד לא יצא מהבית במשך שבוע", שיתפה ציפי הרפנס, מנהלת אגף החינוך בעיר.

בשבועות הראשונים הונחו המורים לפגוש את הילדים בזום ולדובב אותם להעלות את הקשיים: "אי אפשר באמת היה ללמד בזום. המורה התחיל ללמד ופתאום אזעקה, או שמישהו אומר 'היום קמנו משבעה'... ידעתי שנחזור לבתי הספר ויהיה זמן ללמד אנטיגונה, אבל בניגוד לנעשה בתל אביב, כאן הבנו שהמלחמה ארוכה והיא מתחת לאף שלנו". רק כעבור חודש חזרו התלמידים לפקוד את בתי הספר באופן מדורג, וללימודים מלאים חזרו רק אחרי חנוכה: "יום למידה נבנה מציר פדגוגי של למידת חומר, ולאחר מכן מעגלי שיח או פעילות. התלמידים יצאו לנסיעות ברחבי הארץ, למכון דוידסון, לים המלח, למרכז הארץ. בד בבד המשיכו להגיע עוד ועוד בשורות קשות, והקדשנו שעות לטיפול במורכבות הרגשית".

עבור הרפנס, תפקיד הפדגוגיה בשלב זה היה להבטיח אופק עתידי: "אני אוהבת לדבר על מתווה הבגרויות ולא על בעיית המיגון, כי זה משדר אופק. הרבה פעמים כשמורה או גננת הגיעו לשבעה, אנשים אספו את עצמם. צוותי

החינוך שלנו היו אפילו בצוות של מוקד 106. תלמידים היו מתקשרים והקול בצד השני היה עונה 'שלום, מדברת המורה יוכבד'. כי מה התלמידה מבינה כשהיא פוגשת את המורה שלה? שעוד יהיה לה מבחן, שהיא תחזור לשפיות. לכן, החינוך בנתיבות התמקד בכל החזיתות, מתוך רצון להפגין פדגוגיה מוטת עתיד. אנחנו לא נלחמים רק על החוסן. חוסן זה דבר קטן בתוך דבר גדול שנקרא ערכי מדינת ישראל. אם ילד ישאל אותי מדוע אני צריך 5 יחידות במתמטיקה ואני אענה לו כמו שעניתי לפני 7 באוקטובר, למשל, 'כדי שתעבוד באינטל ותרוויח הרבה כסף' – זה לא ידבר אליו. חשוב שהמורים ייתנו תשובות גדולות, מרחיבות. אחרת למה שיישארו לגור בישראל או לתרום לה?".

הפערים מתרחבים

למרות הטכנולוגיה, למרות המתנדבים, ברור כי המשבר הנוכחי מביא להגדלת פערים. לאור הטראומה שהייתה מנת חלקם, מסגרות הלמידה לתלמידים המפונים לא הצליחו לספק להם את התחליף הראוי. "מי שפונה מקבל מסגרת לימודית, אבל אי אפשר להגיד שהוא מוכן לבגרות", אומר רכז מצוינות ברשת חינוך מובילה. "אולי הוא יתקדם קצת, אבל אין בכלל מחשבה שאפשר ליישם בהצלחה הכנה אמיתית לבגרות כשילד גר במלון לצד תלמידים ברמות שונות ומאזורים אחרים. זה סלט אחד גדול. לא פלא ש-25% מהתלמידים בכלל לא מגיעים למרכזי הלמידה ולא משתתפים בלמידה בזום. בשכבה י"א-י"ב, ההיעדרות יכולה להגיע ל-40% – וגם מי שמגיע, אי אפשר בהכרח להיות רגוע לגביו".

גולדהבר מסכימה: "יש הרבה ילדים מפונים שאין להם ספרים כי הם השאירו אותם בבית. בהמון מרכזי מפונים לא היו לתלמידים מחשבים, אז הם למדו דרך הטלפון הנייד וראו את המסך של המורה בקטן... הילדים יפסידו שנה, וחלק מהם ייצאו בלי בגרות, בלי תואר. אנשים לא מבינים את עומק הפגיעה".

מורה למתמטיקה מעיר שפונתה מציעה זווית נוספת על סיכויי ההצלחה של תלמיד בסיטואציה מורכבת כל כך: "זה לא קשור אם בשגרה מדובר בתלמיד מצטיין או מתקשה. בסיטואציות כאלו מי שמצליח לשרוד וללמוד הוא מי שיש לו 'ווייז' פנימי, כלומר תלמיד שהצליח להתחבר לזום או ללכת למרכז למידה ויצר לו מסגרת. יש מנעד רחב מאוד של מצבים בקרב המפונים, החל מתלמידים שלא למדו בכלל ועד תלמידים שהמצב אפילו היטיב איתם והם התקדמו יותר מאשר בכיתה. ילדים שנשארו בעיר, או ילדים שהיו בסביבה רגועה יותר מאשר בבתי המלון ולמדו בזום או עם עצמם – הם התלמידים שהתקדמו הכי הרבה".

סיכום

תיעוד זה סקר את מה שניתן להגדיר כחלקו הראשון של השיבוש במערכת החינוך העל יסודית, אשר החל יום למחרת שמחת תורה (יום ראשון, 8 באוקטובר) ונמשך עד חנוכה (שהחל ב-7 בדצמבר), או לכל היותר עד סוף דצמבר 2023. לנוכח הזמן הקצר שחלף, מורכבות השיבוש והעובדה כי הוא עדיין לא תם (ובתקווה שלא יתרחב) בחרנו להדגיש מספר סוגיות בולטות שראוי לגבש עבורם מענה מוקדם ככל האפשר. ראשית, המשבר אופיין בנדידה מתמשכת של תלמידים בין יישובים ובין בתי ספר ומרכזי למידה. לאור זאת, בלטו בחסרונם מאגרי מידע מעודכנים ונגישים דיגיטליים (מרחוק) המאפשרים בקרה על פרטי התלמידים המהגרים אשר יקלו על הרישום שלהם במערכות חינוך זמניות. מערכות אלו ישמשו את הרשויות 'הקולטות והפולטות' במצבי חירום (ואולי גם בשגרה) ואת אנשי החינוך בשטח, ובכוחן לחזק את המעקב אחר 'ביקור סדיר' בבית הספר הארעי אליו שויך התלמיד (כולל מעקב של מחלקת החינוך מהרשות המפונה), וגם לאפשר רציפות לימודית בהתאם לתוכנית הלימוד המקורית.

אופן קליטת התלמידים המפונים: זמן קצר לאחר תחילת המשבר הושקעו מאמצים כבירים בהקמת בתי ספר זמניים, בבתי מלון ובמתקנים שונים, לצד הקמת מרכזי למידה ומרכזי נוער בלתי פורמליים. נראה כי במקרים בהם הדבר אפשרי יש לאפשר ואף לעודד את התלמידים המפונים להיקלט במערכת החינוך הקיימת בערים וביישובים אליהם התפנו, וכאשר מדובר בקבוצת תלמידים גדולה לעשות זאת במסגרת כיתה אורגנית. הסיבה לכך היא שבתי הספר הקיימים, בניגוד לבתי הספר הזמניים, מציעים יום לימודים ארוך יותר, שפע מגמות ומורים מקצועיים, מעבדות ואולמות ספורט, ובסך הכל מעניקים חוויה בית ספרית עשירה בהרבה. גם החיבור בין תלמידים מיישוב מפונה ליישוב קולט יכול לסייע בהכרות עם חלקי החברה הישראלית, ללמד שיעור בנדיבות וליצור חברויות חדשות. על משרד החינוך להיות מעורב בתהליך, ולוודא כי הרשות הקולטת מקבלת סיוע, הדרכה, כוח אדם ותקציב כדי לעשות זאת.

עם זאת, גם הקמת בתי ספר זמניים, בהובלת 'דמויות מוכרות' של אנשי צוות מהרשות הפולטת ובתגבור כוח אדם, יכולים להוות חלופה טובה עבור קבוצות תלמידים גדולות המגיעות בצורה מאורגנת מיישוב פולט ובתנאי שיעמידו לרשותם את המשאבים הדרושים בדגש על מבנה מתאים ומצויד. זאת מאחר ושגרת לימודים עם החברים המוכרים, עם צוות קשוב המכיר אותם, ותוך קבלת המשאבים הדרושים הן לתמיכה רגשית והן ללמידה תוך היצמדות לתוכנית הלימוד המקורית יכולה למתן את הקשיים ולהקל על ההתמודדות ולצמצם את הפגיעה בלמידה.

אחרי חודשים של מגורים זמניים ולמידה במוסדות ארעיים, מצבם של התלמידים בכי רע. הם שחוקים, מותשים, וצברו פערים לימודיים אדירים. אחוזי נוכחות נמוכים, מסוכנות, אלימות, העדר סמכות הורית, ניתוק מהבית ועוד,

יילכו ויחמירו ללא טיפול. יש לספק לילדים, אולי דרך הרשות הקולטת, סל סיוע רגשי ולימודי נדיב ביותר. לצידם כדאי לזכור את הצוותים החינוכיים עצמם, שגם הם מפונים (ולהם ילדים מפונים), וגם הם זקוקים לסל תמיכה עשיר ומקיף. לכן, כחלק מהשיקום העתידי של הקהילות יש להשקיע את מירב המאמצים באמצעות תקציבים ותשומת לב ניהולית בתחום החינוך. לתלמידים (ולאנשי הצוות שלהם) אלו מגיעה חוויה מתקנת של הוראה מעולה, מתקנים מתקדמים, יחס אישי, טיפול רגשי ועוד שיסייעו להם, יום אחד, למחוק את הפערים הלימודיים והרגשיים ולהתגבר על תקופה זו. ראוי כי המשאבים הללו יעמדו לרשות התלמידים המפונים גם לאחר השירות הצבאי, שכן סביר להניח שלא יספיקו להדביק את כל הפערים עד סיום התיכון.

מקורות

מסמכים

מרכז המחקר והמידע של הכנסת, "פעילות מערכת החינוך במלחמת חרבות ברזל, תמונת מצב", 29 באוקטובר

2023

מרכז המחקר והמידע של הכנסת, "פערי מיגון במוסדות חינוך ברקע מלחמת חרבות ברזל", 30 בנובמבר 2023

מרכז המחקר והמידע של הכנסת, "שירותי חינוך לתלמידים מפונים מבתיים בתקופת מלחמת חרבות ברזל", 31

בדצמבר 2023

פרוטוקול מס' 41 משיבת הוועדה המיוחדת לפניות הציבור ב-28 בנובמבר 2023, "סיור במלונות הקולטים את מפוני

מלחמת חרבות ברזל במעלה החמישה, נווה אילן וצובה – טיפול משרדי הממשלה בתלונות המפונים"

פרוטוקול מס' 36 משיבת הוועדה המיוחדת לפניות הציבור, פרוטוקול מס' 109 משיבת ועדת החינוך, התרבות

והספורט, פרוטוקול מס' 31 משיבת הוועדה המיוחדת לזכויות הילד, "שירותי חינוך לילדי המפונים בעקבות מלחמת

חרבות ברזל", 6 בנובמבר 2023

מרכז המחקר והמידע של הכנסת, "נתונים על קליטת תלמידים מפונים במלחמת חרבות ברזל ברשויות המקומיות",

5 בפברואר 2024

פרוטוקול מס' 37 משיבת הוועדה המיוחדת לפניות הציבור, "סיור במלונות הקולטים את מפוני מלחמת חרבות ברזל

בים המלח לטיפול בתלונות המפונים אל מול משרדי הממשלה", 16 בנובמבר 2023

משרד החינוך, אילת, "סיכום מינהלת אילת", אוקטובר-דצמבר 2023

משרד החינוך, "עטופים באהבה – מענים חינוכיים (חברתיים, רגשיים ולימודיים) למרכזי חינוך יחד, חשוון תשפ"ד

פרוטוקול מס' 05, משיבת ועדת החינוך, התרבות והספורט, פרוטוקול מס' 35 משיבת הוועדה המיוחדת לפניות

הציבור, פרוטוקול מס' 30 משיבת הוועדה המיוחדת לזכויות הילד, "סיור משותף של ועדת החינוך, התרבות

והספורט, הוועדה המיוחדת לפניות הציבור והוועדה המיוחדת לזכויות הילד בבתי מלון בירושלים בנושא: בחינת

שירותי החינוך הניתנים לילדי המפונים בעקבות מלחמת חרבות ברזל", 30 באוקטובר 2023

-
- "2,000 תלמידים מעוטף עזה והצפון השתלבו בבתי הספר בעיר: 'צמאים לקצת נורמליות'", mynet, אבישג זהר, 22 בנובמבר 2023
- "98 אחוזים מהארץ ירוקה: מערכת החינוך תחזור השבוע ללמידה פיזית ומלאה", מקור ראשון, ישי אלמקייס, 26 בנובמבר 2023
- "אופקים בחוץ: רק חלק מנפגעי הטבח קיבלו פטור מבגרויות חיצוניות", הארץ, שירה קדרי-עובדיה, 4 בדצמבר 2023
- "הורים טוענים: מדיניות 'הכי מוגן שיש' במוסדות החינוך מסכנת את הילדים", ynet, אדיר ינקו, 5 בדצמבר 2023
- ראיון וידיאו עם יואב זמרון, ראש מינהל החינוך בעיריית ירושלים, ערוץ 7, יוני קמפינסקי, 6 בדצמבר 2023
- מתניה מאליו והגיע זמן חינוך, פוסט בפייסבוק, 7 בדצמבר 2023
- "בבית הספר של ילדי העוטף, חזרה לשגרה היא משמעותית יותר מכל ציון", הארץ, שירה קדרי-עובדיה, 8 בדצמבר 2023
- "תלמידי התיכון באופקים חוזרים כעת ללימודים. עבור רבים מהם, הבעיות רק מתחילות", הארץ, שירה קדרי-עובדיה, 10 בדצמבר 2023
- "תלמידי י"ב מהעוטף ביקשו רק דבר אחד: להיות ביחד. עכשיו החלום התגשם", הארץ, שירה קדרי-עובדיה, 22 בדצמבר 2023
- "לא הכול הרוס: תלמידי העוטף שנאבקו לסיים את שנת הלימודים", חדשות 13, פז שוורץ, 23 בדצמבר 2023
- "אין מחברות וספרים, אבל כן איכשהו לומדים: ביקור בבית ספר לילדי מפונים בירושלים", דבר, מיכל מרנץ, 24 בדצמבר 2023
- "כולנו איבדנו מישהו: צעירי כפר עזה ויתרו על בית הספר – ויצאו למסע לשחרור החטופים", הארץ, רן שמעוני, 24 בדצמבר 2023
- "משרד החינוך אינו יודע איפה לומדים 16% מהתלמידים שפוננו מבתיהם", הארץ, שירה קדרי-עובדיה, 2 בינואר 2024

"בסוף אנחנו אלה שנתמודד עם מה שיהיה כאן אחרי המלחמה", מדור ה-Zליברל, עינב עמרם־אשרוב, 7 בינואר

2024

"משרד החינוך לא מתכוון להחזיר את תלמידי הצפון ללימודים ביישוביהם בשנת הלימודים הנוכחית", TheMarker,

ליאור דטל, 8 בינואר 2024

"כאוס בלתי נתפס": 126 אלף מפונים מחכים שהממשלה תחליט אם הם יחזרו הביתה עוד שבועיים", TheMarker,

קים לגזיאל, 11 בפברואר 2024

"סוף לטיול השנתי: ילדי הצפון חוזרים ללמוד יחד, בערך", הארץ, שירה קדרי־עובדיה, 12 בפברואר 2024

מראיינים

הרב תומר גרוסמן, מנהל החינוך ממלכתי דתי, מנהל חינוך ירושלים

דליה כנען, מנהלת החינוך העל יסודי, מינהלת החינוך אילת

ניב בר גיא, מנהלת אגף החינוך במועצה אזורית מטה יהודה

ציפי הרפנס, מנהלת אגף החינוך בעיריית נתיבות

ספי מלכיאור, מנהלת אגף החינוך במועצה אזורית רמת נגב

רויטל שפירא, ראש אגף החינוך בעיריית רעננה

רותי אנל, מנהלת החינוך העל יסודי בעיריית תל אביב

תמר מאירי, מנהלת אגף החינוך בעיריית שלומי

שי פרוכטמן, מנהל מחלקת החינוך באבן יהודה, יו"ר איגוד מנהלי מחלקות חינוך ברשויות

שירלי רימון, מנהלת אגף החינוך בעיריית תל אביב־יפו

יוליה ארגמן, מנהלת החינוך ברשת עתיד

יוסי ביידיץ, מנכ"ל מט"ח – המרכז לטכנולוגיה חינוכית

שרון איילון, סמנכ"לית מט"ח

רותם קפלן, רכז בתי הספר ברשת דרור בתי חינוך
תימורה שירי, סמנכ"ל אורט וראש מינהל חינוך ותפעול
אורה אלדור, מנהלת תיכון רמות ים, רשת עתיד
איתמר בנית, מנהל תיכון הר טוב, מועצה אזורית מטה יהודה
ברנדה הורביץ פרוור, מנהלת תיכון לילדי מפונים בירושלים, הספרייה הלאומית; משנה לראש עיריית מעלה אדומים,
מנהלת בתי ספר בגמלאות, מלווה מנהלי בתי ספר
דוד דביר, מנהל התיכון לילדי שדרות בים המלח במלחמה, מנחה סדנאות שטח ויער, בעברו מחנך ומנהל בבית ספר
יסודי ברשת אמית
חגית וקנין, מנהלת תיכון שקמה במועצה אזורית חוף אשקלון
חוה סטרול, מנהלת תיכון מקיף ג' בבאר שבע
הרב יוני ברליון, תיכון אמית כפר בתיה, רעננה
לירן גדיש, מנהלת בית הספר לילדי קיבוץ גבים בתוך תיכון מגידו מטעם ארגון חות"ם
כרמל לוי, מנהלת התיכון החברתי במצפה רמון, רשת דרור בתי חינוך
מאיר בן שימול, מנהל תיכון עתיד בבאר שבע
שי שטרן, מנהל ב"ס אוסטרובסקי ברעננה
זהר מלינאק, מורה למתמטיקה בים המלח במלחמה, ד"ר לפילוסופיה של תורת הקוונטים, מרצה במכללות
להכשרת מורים ומדריך פדגוגי בחמדת הדרום
ליסה לוי, מנהלת בית ספר לילדי מושב יבול בים המלח; מובילת "חושבים חינוך" – קבוצת עניין
פילנתרופית, JFN ישראל
מתניה מאל, מתכנן החינוך לילדי שדרות בים המלח; מורה ועובד בפיתוח תוכניות ייחודיות לבגרות במזכירות
הפדגוגית

עידית דיין, מנהלת המרחב החינוכי לילדי שדרות בים המלח

קרן טורקל, אחראית על הקמת המרחבים בים המלח; מדריכה במשרד החינוך מטעם האגף למחוננים ומצטיינים ואחראית על תוכניות בחינוך העל יסודי (ט'-י"ב) במחוז דרום

תומר אשורי מינהלת החינוך בים המלח במלחמה, מנהל תוכניות ג'וינט אשלים

אורנה בלומברגר, מורה לפיזיקה, מנהלת את הצוות בתיכון בליך, מדריכת פיזיקה ארצית

אסף שלמה, מורה למתמטיקה

אשר פיקטוונגר, רכז תיכון מדעי תורני בכפר סבא

הניה גולדה בר, מורה למתמטיקה, רכזת באולפנת אמית נגה, מדריכה ארצית של מתמטיקה מטעם משרד החינוך, פיקוח בצוות של המפמ"רית

אחראי ברשת בתי ספר על תחום המצוינות וההישגים (ביקש לא לציין את שמו ושם הרשת)

מורה למתמטיקה ומדריכה ארצית במתמטיקה (ביקשה לא לציין את שמה)

מורה לפיזיקה (ביקש לא לציין את שמו)